2013 | 3.

Neveléstudomány

Oktatás – Kutatás – Innováció

Főszerkesztő:	Vámos Ágnes
Vendégszerkesztő:	Németh András
Rovatgondozók:	Golnhofer Erzsébet Kálmán Orsolya Kraiciné Szokoly Mária Lénárd Sándor Seresné Busi Etelka Trencsényi László Vass Vilmos
Szerkesztőségi titkár:	Tókos Katalin
Olvasószerkesztő:	Baska Gabriella
Asszisztensek:	Banai Angéla Csík Orsolya Czető Krisztina Lencse Máté Pénzes Dávid Schnellbach-Sikó Dóra Schnellbach Máté
Szerkesztőbizottság elnöke:	Szabolcs Éva
Kiadó neve:	Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kar
A szerkesztőség címe:	1075 Budapest, Kazinczy utca 23–27.
Telefonszáma:	06 1 461-4500/3836
Ímélcíme:	ntny-titkar@ppk.elte.hu
Terjesztési forma:	online
Honlap:	nevelestudomany.elte.hu
Megjelenés ideje:	évente 4 alkalom

ISSN: 2063-9546

Tartalomjegyzék

A neveléstudomány történeti, rendszerező megközelítései

Tendenciák és eredmények a nőnevelés-történet nemzetközi kutatásában

Neveléstörténet és nőnevelés-történet

Kéri Katalin[*]

A tanulmány – mely a szerző tágabb, a lánynevelés és a női művelődés XVIII–XIX. századi történetét feltáró kutatásaihoz illeszkedik – historiográfiai összefoglalást nyújt arról, hogy a nőnevelés történetének kutatásában melyek a legfontosabb irányzatok. Kritikai áttekintést ad arról, hogy milyen fontos szakirodalmak és forráskiadványok születtek az elmúlt 100-120 évben a nyugati világban, jelezve az egyes országokban, eltérő történelmi korszakokban megfigyelhető sajátosságokat a témaválasztást és a forrás-kiválasztást illetően. A nőtörténet és a nőnevelés-történet kutatása, illetve (tágabban) a történelem gender szemléletű feltárása napjainkban mind a történettudomány, mind pedig a neveléstörténet egyik leginkább virágzó területe, jól kidolgozott elméleti és módszertani alapozással, amely napról napra dinamikusan fejlődik, és – inter- és multidiszciplináris közelítésekre támaszkodva – mind jobban átformálja, árnyalja az előző korokról való ismereteinket. Külföldi és hazai szerzők ezrei próbálják kutatásaikkal és műveikkel bizonyítani, hogy a nőtörténet és nőnevelés tanulmányozása nem másodrangú tevékenység, hanem a történettudományi-neveléstörténeti kutatások szerves része, azok kiteljesítője. Mindez karöltve jár azzal a folyamattal, ahogyan a bölcseleti tudományok legkülönbözőbb területein – például az irodalomtudományban, a pszichológiában, a szociológiában, az etnográfiában, a művészettörténetben, a színháztudományban, a filozófiában stb. – is megjelenik a női látásmód. A tanulmány ennek hazai kiteljesítéséhez szeretne adalékokat nyújtani.

Kulcsszavak: nőnevelés története; historiográfia; gender kutatások

A nő- és a neveléstörténet gazdag tematikájának kiemelkedő, már a korábbi századokban is gyakran kutatott területét jelenti a *nőnevelés múltjának* feltárása. A tématerület historiográfiája egyrészt azt mutatja, hogy a nőnevelés-történet az „általános" neveléstörténet egyik ága volt az elmúlt évtizedekben, másrészt pedig a leányiskolák és a lányok neveléséről szóló eszmék kutatásának felfutását láthatjuk. (Ez utóbbiak alatt világszerte leginkább a középosztálybeli lányok nevelését értik a kutatók, hiszen a közép- és felsőszintű intézményesült képzésben túlnyomórészt ők vettek részt.) *Hunt* negyedszázaddal ezelőtt tett megállapítása szerint a nőnevelés kérdése a neveléstörténetben szinte minden esetben vagy alárendelten, vagy elkülönítetten kezelt téma (*Hunt*, 1987). A nőnevelés-történet kutatásában az utóbbi években viszont új dimenziókat nyitott és korszerű megközelítési módokat tett lehetővé a gender szempontú vizsgálódás. Értelmezési keretként használva világossá vált, hogy az utóbbi másfél évszázad során a nyugati világban mindenütt – így természetesen Magyarországon is – a lányok iskolai képzése során jelentős konfliktusok keletkeztek a munkára nevelésük és az otthoni (hagyományosan női) feladataikra való felkészítésük között. Az elmúlt időszak kutatásai arra is rámutattak, hogy milyen szoros a nő- és a társadalomtörténet kapcsolata, hogy a leánynevelés részletei és összefüggései nem elemezhetők és érthetők meg széles társadalom- és nőtörténeti háttér nélkül. A kutatások fontos hozadéka, hogy világosan láttatják: nem beszélhetünk egyetlen társadalom esetében sem átfogó módon a „lánynevelésről" vagy „a nők művelődési szokásairól", hiszen a nevelési célokat, tartalmakat, lehetőségeket illetően éppúgy jelentős társa-

[*] Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Nevelés- és Művelődéstörténeti Tanszék, tanszékvezető egyetemi tanár, keri.katalin@pte.hu

dalmi, felekezeti, nemzetiségi különbségek léteztek, mint a kutatások főszereplőiként aposztrofálható lányok iskolai, családi nevelési tapasztalatait illetően.

Az elmúlt több mint száz évben világszerte sok adatot tártak fel és elemeztek a nőnevelés-történet kutatói. Hosszabb és rövidebb lélegzetű önálló monográfiák, tanulmánykötetek, szemelvénygyűjtemények, cikkek és esszék íródtak a leánynevelés és női művelődés történetének eddigi kutatási eredményeiről, valamint összefoglaló, a női emancipációval átfogóan, több szempontból foglalkozó művek részletei szólnak ugyanerről. A témát felölelő, hatalmas mennyiségű szakirodalomnak az áttekintése ma már elképzelhetetlen a bibliográfiai adatokat gyűjtő és csoportosító, nyomtatott és elektronikus adatbázisok[1] nélkül.

Külföldi kutatások és forráskiadások

A kezdetek

A nőnevelés történetének első összefoglalásait fedezhetjük fel több régi szerzőnél, akik a lánynevelésről készített saját könyveikhez csatoltak olyan áttekintést, kiegészítéseket vagy irodalomjegyzéket, amely bőven tartalmazta a korábban e témáról íródott munkák adatait. Köztük említhetjük például *Juan Luis Vives* (1996): De Institutione feminae christianae (A keresztény nő neveléséről)[2] című, 1538-ban megjelent művét, vagy *Josefa Amar y Borbón* (1994) 1790-es Discurso sobre la educación física y moral de las mujeres (Értekezés a nők testi és erkölcsi neveléséről) című írását.[3] Ezek természetesen még nem a neveléstörténeti kutatásokkal szemben napjainkban támasztott elvárások szerint készültek, mégis fontos kiindulópontot jelenthetnek az újkor előtt keletkezett lánynevelésről, a nők művelődéshez való jogáról szóló művek megismerése során. *Josefa Amar y Borbón* egy másik, 1786-ban írt művében is kiemelte, hogy a nőkről és nevelésükről korábban szinte mindig férfiak írtak, pedig voltak tudós nők is már az ókortól fogva a világ különböző országaiban. Sok más szerző mellett felsorolta például azokat a spanyol nőket, akik őelőtte a lányneveléssel foglalkoztak: *Luisa Sigea*, *Francisca Nebrija*, *Beatriz Galindo*, *Isabel de Joya*, *Juliana Morrell* és *Oliva de Sabuco* nevét említette.

Az elmúlt időszakban több olyan, újabb évtizedekben keletkezett forrásgyűjtemény is napvilágot látott, amely a nőnevelés-történet tárgykörében született régi forrásművekből közöl részleteket, szemelvényeket, mint például *Nelson Kersley* (1985): Classics in the Education of Girls and Women (Klasszikusok a nőnevelés történetében) című kötete, amelyben *Platón*tól *Heloïse Edwina Hersey*-ig terjedően 34 régi szerző írásainak gondolatai szerepelnek. Hasonló, de csak az angol nőnevelés-történet három évszázadának forrásait felölelő a *Deirdre Raftery* (1997) által szerkesztett *Women and Learning in English Writing*, 1600–1900 (Nők és műveltség az angliai írásművekben, 1600–1900) című könyv.

Átfogó művek

A nőnevelés története esetében ugyanazt tapasztalhatjuk, amit általában, a nőtörténetírás kapcsán is kiemelhetünk: léteznek olyan, az egyes országok neveléstörténetén átívelő, több országot, nyelvi vagy vallási kultúrát, esetleg több világrészt is összekötő művek, amelyek átfogó jelleggel, a nőnevelés történetének szélesebb alapjait és kapcsolatait is feltárva íródtak. Ezek közé tartozik például a legújabb időszakból egy olyan munka,[4] melynek csupán egyes szálai vezetnek a múltba, ám fejezetei ékes bizonyítékkal szolgálnak az országokra és földré-

1. Például: *Catalogue of Books in the Pedagogical Section of the University Library*. Berkeley, University of California, 1895. 43.
2. A mű magyar fordítása az alábbi kötetben található: *Vives János Lajos válogatott pedagógiai művei*. Ford.: Péter János. Kézdivásárhely, 1935.
3. A mű eredeti, 1790-ben megjelent változatában a „nők" szó *mugeres* írásmóddal szerepelt.

szekre jellemző gondolkodásmód sajátosságait, egyszersmind a nők tanításáról, művelődési lehetőségeik kiterjesztéséről szóló hasonló látásmódot illetően. Európa lánynevelés-történetének három évszázadát mutatja be átfogó, Women's Education in Early Modern Europe: A History, 1500 to 1800 (Lánynevelés a kora újkori Európában: 1500 és 1800 közti történet) című könyvében *Barbara Whitehead* (1999). Szintén a kontinens újkori lánynevelésérõl szól a L'éducation des jeunes filles nobles en Europe XVIIe–XVIIIe siècle (Fiatal nemeslányok nevelése a XVII-XVIII. század Európájában)[5] című kötet. Az amerikai *Davis* és *Scott* szerzőpáros több művel is bizonyította a nőtörténeti és oktatási kérdések iránti elkötelezettségét, többek között a *Women's History as Women's Education* című, egy 1985-ös szimpózium előadásaiból összeállított könyvével. Európában az előző fejezetben már említett, több korszakot és széles földrajzi térségeket átívelő, több kötetes nőtörténeti munkáknak szinte mindig kiemelt fejezetei a lánynevelésről és női művelődésről szóló részek. Ezek mellett a nőtörténeti kötetek szerkesztői, szerzői gyakran önálló, csak a lánynevelésről szóló könyvet is kiadtak. A lánynevelés-történet kutatásában is gyakori az összehasonlító neveléstudományi vizsgálódások időben való kiterjesztése, mint például a *Heikkinen* (1996) által az európai női szakképzésről szerkesztett kötetben, vagy *Katharina Rowold* (2010) három ország (Nagy-Britannia, Németország és Spanyolország) felsőoktatás-történetét a női hallgatók szempontjából vizsgáló műve.

Kutatások egyes országokban

Nagy-Britannia

Nagy-Britanniában – más európai országokhoz hasonlóan – a lánynevelés történetének kutatása már a XIX. században elkezdődött. *Alice Zimmern* például 1898-ban írta Renaissance of Girls' Education in England (A lánynevelés reneszánsza Angliában) című könyvét. Ennek a műnek az első fejezete az 1848 előtti angol lánynevelés eszményeinek és iskolarendszerének fejlődését mutatja be bő forrásanyagra támaszkodva, a további fejezetek pedig a cambridge-i kutatónő művének megírása előtti 50 év brit lánynevelés-történetét, kitérve a különböző iskolatípusok ugrásszerű fejlődésére. A kötetnek nagy értéke, hogy benne sok, ma már ismeretlen vagy nehezen hozzáférhető, a mikrotörténések, illetve az angol politikai döntések világába is elvezető forrás-idézet szerepel. Az angol lánynevelés történetéről íródott olyan átfogó jellegű könyv is, mint amilyen *June Purvis* (1991): A History of Women's Education in England (A nőnevelés története Angliában) című műve. Számos olyan könyv és tanulmány is megjelent az elmúlt évtizedekben, amelyek csak egy-egy hosszabb-rövidebb időszak történéseit mutatják be, például az intézményesült angol lánynevelés szempontjából kiemelkedően fontos viktoriánus vagy az edwardiánus korszak feldolgozását tűzték célul.[6] A XIX. század közepének és második felének lánynevelésérõl szól például a Nineteeth-Century British Women's Education, 1840–1900: Arguments and Experiences (Tizenkilencedik századi brit nőnevelés, 1840–1900: viták és tapasztalatok) című könyv.[7] A skóciai munkáscsaládok leányainak neveléséről íródott *Jane McDermid* (2005) monográfiája, a The Schooling of Working Class Girls in Vic-

4. Conway, éill K. and Bourque, S. C. (eds.,): T*he Politics of Women's Education. Perspectives from Asia, Africa, and Latin America*. Michigan, University of Michigan Press, 1993.
5. Grell, C. et Fortanier, A. R. de (ed.): *L'éducation des jeunes filles nobles en Europe XVIIe–XVIIIe siècle*. Paris, Presses de l'Université Paris-Sorbonne, 2004.
6. Például: Burstyn, J. N.: *Victorian Education and the Ideal of Womanhood*. London, Croom Helm, 1980.; Dyhouse, C.: *Girls Growing Up in Late Victorian and Edwardian England*. London – Boston (Mass.), Routledge & Kegan and Paul, Broadway House, 1981.; Martin, J.: *Women and the Politics of Schooling in Victorian and Edwardian England*. Leicester, Leicester University Press, 1999.
7. Hamilton, S. and Schroeder, Janice (eds.): *Nineteeth-Century British Women's Education, 1840–1900: Arguments and Experiences (History of Feminism)*. London, Routledge, 2007.

torian Scotland: Gender, Education and Identity (A munkásosztály lányainak nevelése a viktoriánus kori Skóciában: társadalmi nem, nevelés és identitás). Részben ezt az időszakot érintette, de a XX. század elejéig nyúlóan tekinti át az angol lánynevelés históriáját egy *Felicity Hunt* által szerkesztett kötet.[8] Népszerű és fontos kutatási téma Angliában is a nők felsőoktatásba kerülésének története.[9] A lánynevelés története sok esetben átfogó neveléstörténeti munkák részeként is megjelenik, általában mint külön fejezet.[10] A nőnevelés történetének szintetizáló igényű, több szempontú vizsgálata az elmúlt évtizedek angliai neveléstörténeti konferenciáin is jelen volt. 1984-ben például a History of Education Society rendezett *The Education of Girls and Women* címmel konferenciát.[11]

Franciaország

A franciaországi nőnevelés történetéről számtalan mű született. Hasonlóan, mint maga a nőtörténet-írás, ez a téma is kiemelt érdeklődésre tartott számot mindig is az országban, és több esetben láthatjuk azt, hogy külföldi szerzők készítettek történeti elemzést a francia lánynevelés múltjának valamely időszakáról. Az *Histoire de l'Éducation* című folyóirat 2007-ben tematikus számot szentelt a lánynevelés történetének. Ennek historiográfiai tárgyú bevezető tanulmányában *Rebecca Rogers* (1988) azt írta, hogy 1985-ben *Françoise Mayeur* egy hasonló összegzést készítve úgy találta, hogy korábban Franciaországban – a nőtörténeti és neveléstörténeti kutatások örvendetes fejlődése ellenére – sem volt eléggé kutatott terület a lánynevelés története. Az országban a XIX. század végi köztársasági reformoknak köszönhetően történt jelentős fejlődés a nőnevelés vonatkozásában, és ezzel párhuzamosan bontakozott ki maga a nőnevelés-történeti kutatómunka. Ezt értékes, máig fontos kiindulópontot jelentő publikációk sora jelezte, hasonlóan a nyugati világ más államaihoz. *Octave Gréard* például, akit *Jules Ferry* 1879-ben nevezett ki a Párizsi Akadémia rektor-helyettesévé, egy olyan négykötetes, *Éducation et instruction* (Nevelés és képzés) címmel 1887-ben megjelent művet állított össze, amelynek jelentős része volt a francia nőnevelés történetének, illetve a leánylíceumok 1880-as megnyitásának taglalása is. Mindezt egy, a párizsi akadémiai tanácshoz beadott memorandumban[12] tárgyalta, utalva arra, hogy a középkori neves gondolkodó, *Christine de Pizan* óta milyen sok jeles mű született a nőneveléssel kapcsolatosan.[13]

Gréard kortársa, *Paul Rousselot* 1883-ban kétkötetes művet szentelt hazája lánynevelés-története bemutatásának. Munkája, melyben mindvégig a nevelésügy társadalmi meghatározottságát is hangsúlyozza, máig megkerülhetetlen alapmunkának számít a kutatók körében. A szerző különös figyelmet fordított a nőnevelés eszmetörténetének taglalására, ahogyan ezt egy másik könyve is tanúsítja.[14] Kicsivel később, szintén a nevelési eszmék történetének szentelt művében *Gabriel Compayré* (1911) is kitért a lányok nevelésével kapcsolatos gondolkodás fejlődésére, *Rousselot*-tól eltérően elhallgatva azonban a katolikus törekvések alakulását, ami azzal magyarázható, hogy a republikánusok számára a haladás egyet jelentett az állami beavatkozás erősödésé-

8. Hunt, F. (ed.): *Lessons for Life. The Schooling of Girls and Women 1850–1950...* i. m.

9. Brittain, V.: The Women at Oxford: *A Fragment of History.* New York, Macmillan, 1960.; Davies, Emily: *The Higher Education of Women 1866.* London, Hambledon Press, 1988.

10. Barnard, H. C.: *A Short History of English Education from 1760 to 1944.* London, University London Press, 1947. 182–195.

11. A konferenciával megegyező című kötetet *June Purvis* szerkesztette, és 1984-ben jelent meg Londonban.

12. Gréard, O.: *L'enseignement secondaire des filles. Mémoire présenté au conseil académique de Paris dans la séance du 27 juin 1882.* Paris, Delalain, 1882.

13. A Memorandum részleteinek elemzését l.: Rogers, R.: L'éducation des filles. Un siècle et demi d'historiographie. In: *L'Éducation des Filles. XVIIIe-XXIe siècles...* i. m. 39–40.

14. Rousselot, P.: L*a pédagogie féminine, extraite des principaux écrivains qui ont traité de l'éducation des femmes depuis le XVIe siècle.* Paris, Ch. Delagrave, 1881.

vel. Ugyanebben a szellemben született *Hippolyte* (1919): Durand Filles (Lányok) című szócikke is a *Ferdinand Buisson* (1919) által szerkesztett pedagógiai lexikonban.

Rebecca Rogers tanulmányában[15] külön alfejezetben mutatja be azt, hogy hogyan interpretálták a francia nőnevelés történetét az ottani női szerzők. A korai neveléstörténeti munkák között említi *Joséphine Amory de Langerack* (1849) XIX. század közepén született művét, valamint *Clarisse Coignet* (1866) életrajzi összegzését a saint-simonista *Élisa Lemonnier*-ről, aki Franciaországban először szervezett lányok számára szakképző tanfolyamokat. Az országban először érettségi vizsgát tett hölgy, *Julie-Victoire Daubié* (1992) is írt a leánynevelés történetéről erősen egyházellenes, a női szegénység témáját taglaló művében.[16] Nem csupán a francia lánynevelés-történet, hanem a külföldi összehasonlítás is alapját képezte *Madame Lamotte*: De l'enseignement secondaire des filles (A lányok középiskolai képzése) című, 1881-ben megjelent művének.[17]

A két világháború közötti időszakból *Rebecca Rogers* több francia nőnevelés-történeti művet is kiemelt, a fentebb idézettekhez hasonlóan röviden elemezve és idézetekkel tarkítva azok bemutatását.[18] Ebben a korszakban – hasonlóan például Magyarországhoz – francia földön is több olyan doktori értekezés született, amelyek témája kapcsolódott a nőnevelés történetéhez.[19] Külön jelentős csoportot alkotnak a lánynevelés-történeti feldolgozások között az egyes intézmények működésének históriájáról írott megemlékezések, az életrajzi összefoglalások és a tématerülethez kapcsolódó monográfiák.[20] Miként a historiográfiai tanulmány szerzője megállapította az általa feltárt és elemzett művek alapján, az 1970-es évekig a franciaországi lánynevelés történetéről főként eszmetörténeti művek születtek.[21] *Antoine Prost* 1968-ban megjelent L'enseignement en France 1800-1967 (Oktatásügy Franciaországban 1800-1967) című könyve és maga a társadalomtörténet-írás előrelendülése azonban új vizsgálódási kereteket adott. Ezt követően kiemelkedő volt *Françoise Mayeur* (1979) kutatói munkássága.[22]

Franciaországban is fontos fejlemény volt a nőneveléstörténet-írás szempontjából a monografikus igényű nőtörténeti munkák, illetve nőtörténeti folyóiratok mind nagyobb számban való megjelenése az 1970-es, 80-as évek fordulójától. A *Pénélope* című folyóirat például 1979-ben egy tematikus számát a lánynevelés történetének szentelte. A nőtörténettel foglalkozók, írásaikban ebben az időszakban gyakran politika-, illetve szociológiatörténeti megközelítést alkalmaztak a nőnevelés-történeti vizsgálódásaiknál.[23] Ebben az időszakban több külföldi országban is megindultak a franciaországi nőtörténettel kapcsolatos kutatások, különös tekintettel a XVIII-XIX. századi történésekre.[24] A Nagy Francia Forradalom 200. évfordulója új témákat hozott a nőtörténeti kutatások-

15. Rogers, R.: *L'éducation des filles...* i. m. 41.
16. A mű újabb kiadása: Paris, Côté-femmes, 1992
17. A munka a *Revue Pédagogique* című folyóirat különnyomataként jelent meg.
18. Rogers, R.: *L'éducation des filles...* i. m. 44–45.
19. Például Charrier, E.: *L'évolution intellectuelle féminine*. Paris, Éd. Albert Mechelinck, 1931. (jogászdoktori értekezés); Thibert, M.: *Le féminisme dans le socialisme français de 1830 à 1850*. Paris, Giard, 1926. (bölcsészdoktori értekezés); Tsourikoff, Z.: *L'enseignement des filles en Afrique du Nord*. Paris, Éd. A. Pedone, 1935. (jogászdoktori értekezés); Coirault, G.: *Les cinquante premières années de l'enseignement secondaire féminin 1880–1930.* Poitiers, Université de Poitiers, 1940. stb.
20. Lásd minderről: Rogers, R.: *L'éducation des filles...* i. m. 45–47.
21. Uo. 47.
22. Például: Mayeur, F.: *L'éducation des filles en France au XIXe siècle.* Paris, Hachette, 1979. Serie Le temps & les hommes.
23. Rogers, R.: *L'éducation des filles...* i. m. 51.
24. Például az alábbi műveket: *Le Paradis des femmes. Women, Salons and Social Stratification in Seventeenth-Century France*. Princeton, Princeton University Press, 1976.; Offen, K.: The Second Sex and the Baccalauréat in Republican France. *French Historical Studies*, 1983. 3. 252–288.; Clark, L.: *Schooling the Daugthers of Marianne*. Albany, State University of New York Press, 1984.; Rogers, R.: *From the salon to the schoolroom. Educating bourgeois girls in nineteenth-century France*. University Park, Pennsylvania State University, 2005. stb.

ba, beleértve a lánynevelést is.[25] A világszerte ismert, monumentális nőtörténeti munkák[26] nőnevelés-történeti fejezetei pedig máig mintát adnak világszerte a kutatók számára a társadalomtörténeti keretek között értelmezett neveléstörténet művelése kérdésében.

Rogers tanulmányában külön említi még a keresztény lánynevelés történetével foglalkozó munkákat,[27] és az 1990-es évektől Franciaországban is mind jobban kibontakozó – gyakran nemzetközi összehasonlítással elvégzett – gender-kutatásokat.[28] Újabban pedig, csakúgy, mint más országokban, a mikrotörténet és a magánszféra feltárása iránti igény a francia lánynevelés vonatkozásában is fontos kutatási objektummá tette az olyan történeti forrásokat, mint a naplók, a memoárok vagy a magánlevelezések. Az 1990-es évektől az interdiszciplináris jellegű neveléstörténeti kutatások is sokasodtak, köszönhetően például a *Clio. Histoire, femmes et société*[29] című franciaországi folyóiratnak.

Fontos kiemelni még a nem csupán korszakokon és tudományterületeken, hanem országokon, kontinenseken is átívelő, nagy összegzéseket, mint például a *Jean Houssaye* (2008) által szerkesztett, kétkötetes munkát, amely híres női pedagógiai gondolkodókat, iskolateremtőket vonultat fel a világ különböző országaiból, életrajzuk, munkásságuk bemutatása mellett feldolgozandó részleteket közölve műveikből is. Több olyan kötet és tanulmány is született az elmúlt évtizedekben, amelyek Franciaországon kívül jelentek meg az ország lánynevelés-történetéről.[30] Napjainkban pedig *Rogers* szerint francia földön is annak jött el az ideje, hogy a nőnevelés-történet számos eddigi eredményét felhasználva, azokat tovább gyarapítva a két nem neveléstörténetének együttes megalkotása következzen, ahogyan ezt már több, a közelmúltban született műből[31] is láthatjuk. Hasonlóan más országokhoz, az utóbbi évtizedekben Franciaországban is több, egy-egy régióhoz vagy településhez, illetve konkrét iskolához kapcsolódó történeti bemutatás született a lánynevelés tárgykörén belül, és több olyan franciaországi múzeumot és kutatóközpontot említhetünk, amelyek (részben

25. Például az alábbi műveket: Harten, E. et Harten, H-C.: *Femme, culture et Révolution*. Paris, Éditions des femmes, 1989.; Julia, D. (dir.): *Atlas de la Révolution française, vol. 2. L'enseignement 1760–1815*. (sous la dir. de Bonin, Serge et Langlois, Claude) Paris, Éditions de l'EHESS, 1987. stb.

26. Fraisse, G. et Perrot, M. (dir.): *Histoire des femmes*. Paris, Plon, 1991.; Duby, G. et Perrot, M. (dir.): *L'histoire des femmes en Occident.* I–V. i. m.

27. Rogers, R.: *L'éducation des filles...* i. m. 56–62.

28. Uo. 62–73. o. Például: Margadant, Jo Burr: *Madame le Professeur. Women Educators in the Third Republic*. Princeton, Princeton University Press, 1990.; Gemie, S.: *Women and Schooling in France, 1815-1914. Gender, Authority and Identity in the Female Schooling Sector.* Keele, Keele University Press, 1995.; Hecquet, M. (dir.): *L'Éducation des filles au temps de George Sand.* Arras, Artois Presses Université, 1998.; Bellaigue, C. de: *Educating Women. Schooling and identity in England and France, 1800-1867.* Oxford, Oxford University Press, 2007. stb.

29. 1996-os, fiatal lányok történetének szentelt, *Gabrielle Houbre* által szerkesztett tematikus száma tartalomjegyzékét l.: Rogers, R.: *L'éducation des fifilles...* i. m. 70.

30. Például: Gemie, S.: *Women and schooling in France, 1815–1914: gender, authority and identity in the female schooling sector.* Edinburgh, Edinburgh University Press, 1995.; Quartararo, A. T.: *Women teachers and popular education in nineteenth-century France: social values and corporate identity at the normal school institution*. Cranbury, London, Mississauga, Associated University Press, 1995.; Popiel, J.: *Rousseau's Daughters: Domesticity, Education, and Autonomy in Modern France*. Durham, University of New Hampshire Press – University Press of New England, 2008.; Dixon-Fyle, J. E.: *Female writers struggle for rights and education for women in France (1848–1871).* New York, Bern, Berlin, Bruxelles, Frankfurt am Main, Oxford, Wien, Peter Lang, 2006. (Megjegyzés: ez a könyv 2006-ban elnyerte az „Év publikációja" díjat.)

31. Például: Thiercé, A.: *Histoire de l'adolescence (1850–1914)*. Paris, Éd. Belin, 1999.; Moulinier, P.: *La naissance de l'étudiant moderne (XIXe siècle)*. Paris, Éd. Belin, 2002. stb. Lásd még: Rogers, R.: *L'éducation des fifilles...* i. m. 74–75.

virtuális) tematikus kiállításokkal,[32] bibliográfiákkal,[33] konferenciákkal járulnak hozzá a lánynevelés-történet alaposabb megismeréséhez.

Németország, Ausztria és Svájc

Németország (mely politikai egységként természetesen csak 1871-től létezik) nőnevelésének története számos szakmunkában követhető nyomon, a témáról több összefoglaló munka íródott.[34] Az új szemléletű, interdiszciplináris németországi kutatásokra jó példa a *Prinz von Hohenzollern* és *Liedtke* által szerkesztett 1990-es kötet, a Der weite Schulweg der Mädchen. Die Geschichte der Mädchenbildung als Beispiel der Geschichte anthropologischer Vorurteile (A lányok iskolába vezető hosszú útja. A lánynevelés története, mint az antropológiai előítéletek történetének példája)[35] című mű, amely az ókortól napjainkig ad változatos áttekintést a lánynevelés történetéről. *Elke Kleinau* és munkatársai (1996) nevéhez is több jelentős – hazánkban is jól ismert – leánynevelés-történeti könyv kapcsolódik. A lánynevelés-történet korabeli forrásokban megfogalmazott nőideál-képre alapozott megközelítése is jelen van a kutatásokban,[36] hasonlóan például Angliához. A nő természetéről, a női tulajdonságokról és a lánynevelésről folyó ellentmondásos vitákat több kutató követi nyomon Németországban is, többek között *Elke Heinzelmann* (2007), aki eredményeit önálló kötetben publikálta. Az újabb időszak átfogó művei közül kitűnik például *Albisetti*nek (1998) a XIX. századi német leány-középiskoláztatásról és a korabeli felsőoktatási rendszerben tanuló nőkről szóló műve.

Ebben az országban is gazdag eredményeket hoztak a helyi vagy regionális szintet érintő, a lányok és nők nevelésével, képzésével kapcsolatos kutatások, például Lübeck[37] vagy Frankfurt[38] vagy Göttingen[39] neveléstörténetével összefüggésben. Sok adatot tártak fel az egyes korszakok vagy leányiskola-típusok történetét érintő vizsgálódások is, köztük például *Brokman-Nooren* (1992) XVIII. századi lányneveléssel foglalkozó munkája,[40] vagy *Erika Küpper* (1987): Die höheren Mädchenschulen (Felsőbb lányiskolák) című tanulmánya, illetve *Sabine Doff* (2004) tanulmánya. A gazdag kutatási tematikában olyan, hazánkban például kevéssé kutatott témákkal is

32. Például: *L'Éducation des jeunes filles, il y a cent ans: exposition inaugurale de la Maison des Quatre Fifils Aymon*. Rouen, Musée national de l'éducation, 1983. (A kiállítás katalógusa is megjelent, ugyanazzal a címmel: I.N.R.P. Paris – Rouen, Musée national de l'éducation, 1983.)
33. A franciaországi nevelés (benne a lánynevelés) történetéről l. például az alábbi, INRP által szerkesztett bibliográfiát: *Bibliographie d'histoire de l'éducation française*. http://www.inrp.fr/she/bhef/ Utolsó letöltés: 2009. 10. 25.;

    az *Histoire de l'Éducation* című folyóirat bibliográfifiáját: Havelange, I.: *Vingt ans de bibliographie d'histoire de l'éducation française (1979–1998)*. http://histoire-education.revues.org/index275.html Utolsó letöltés: 2009. 10. 25.; Továbbá: *Bibliographie d'histoire de l'éducation française*. http://www.inrp.fr/she/bhef_plugins/infos_gales.php Utolsó letöltés: 2009. 10. 25. stb.
34. Például: Gieseke, W. (Hrsg.): *Handbuch zur Frauenbildung*. Opladen, Leske + Budrich, 2001.
35. Hohenzollern, J. G. P. von und Liedtke, M. (Hrsg.): *Der weite Schulweg der Mädchen. Die Geschichte der Mädchenbildung als Beispiel der Geschichte anthropologischer Vorurteile*. Bad Heilbrunn/OBB, Verlag Julius Klinkhardt, 1990.
36. Schönenborn, M.: *Tugend und Autonomie: die literarische Modellierung der Tochterfifigur im Trauerspiel des 18. Jahrhunderts.* Göttingen, Wallstein Verlag, 2004.
37. Zander, S.: *Zum Nähen wenig Lust, sonst ein gutes Kind... Mädchenerziehung und Frauenbildung in Lübeck*. Veröffentlichungen zur Geschichte der Hansestadt Lübeck. Lübeck, Archiv der Hansestadt, 1996.
38. Rudolph, M.: Die Frauenbildung in Frankfurt am Main. Geschichte der privaten, der kirchlich-konfessionellen, der jüdischen und der städtischen Mädchenschulen. In: Q*uellen und Urkunden der Geschichte der Frankfurter Mädchenschulen*. II. Teil, Dir.: Otto Schlander. Frankfurt am Main, Bern, Cirencester, Peter Lang, 1978.
39. Spieker, I.: *Bürgerliche Mädchen im 19. Jahrhundert. Erziehung und Bildung in Göttingen 1806–1866.* Göttingen, Beiträge zur Volkskunde in Niedersachsen, 4., 1990.
40. A szerző lányneveléssel kapcsolatos írásművei digitális formában elérhetők az alábbi oldalon: http://oops.uni-oldenburg.de/frontdoor.php?source_opus=691 Utolsó letöltés: 2009. 12. 27.

találkozhatunk, mint a nevelőnők története.[41] Több alapos tanulmány készült az elmúlt időszakban a németországi zsidó leányok nevelésének történetéről.[42]

A német lánynevelés-történet esetében gyakran megfigyelhető az a jellegzetesség, hogy a nőnevelés-történeti kutatások részét (vagy előzményét) képezik a családtörténeti[43] vagy a nőnevelés elméletéről[44] folyó vizsgálódásoknak, illetve azokhoz kapcsolódnak. (A legújabb német nőnevelés-történeti munkák annotált bibliográfiai leírásához az Ariadne virtuális rendszerében férhetünk hozzá.)[45]

Ausztriában is számos, a nőnevelés történetével kapcsolatos kutatás folyt az elmúlt évtizedekben. (Az ezek alapját jelentő nyomtatott források világába részletes betekintést nyújt többek között az Österreichische Nationalbibliothek digitális dokumentumtára.)[46] Olyan átfogó igénnyel készült monográfiák és tanulmánykötetek jelzik a tematikai jellegzetességeket és az eredményeket, mint például *Margret Friedrich* (1999) „hosszú XIX. századi" osztrák leányiskoláztatásról írott műve, vagy az általa szerkesztett (1997) Geschichte der Mädchenerziehung und Frauenbildung in Österreich (A lányoktatás és nőnevelés története Ausztriában) című kötet. Sajtókutatásokon alapul az osztrák *Johanna Hopfner* 1990-ben megjelent könyve, a Mädchenerziehung und weibliche Bildung um 1800. Im Spiegel der populär-pedägogischen Schriften der Zeit (Lánynevelés és nőképzés az 1800-as években a kor népszerűsítő pedagógiai írásai tükrében).[47] A lányoknak szóló egykori gazdag sajtókínálat Das Kränzchen című illusztrált lapjának 1888 és 1934 közötti számaiból merítette kutatásai anyagát *Irmgard Voss* (1997). Az osztrák nőorvos-képzés korai történetéhez nyújt érdekes adatokat a *Felicitas Seebacher* 2006-os konferenciaelőadása nyomán készült tanulmány.

Svájcban szintén jelentős múltra tekinthet vissza a lánynevelés kutatása. 1944-ben jelent meg például *Marquerite Wazniewski* e tárgykörben készült doktori értekezése. *Blosser* és *Gerster* 1985-ben kiadott, a legfelsőbb körök lánynevelés-történetéről írott könyve az egyik svájci alapműnek tekinthető. Számos további könyv és tanulmány is készült a XVIII-XX. századi svájci lánynevelésről,[48] ezek egy része egyes településekhez vagy lányiskolákhoz kapcsolódó forrásokat dolgoz fel, és különösen népszerű az Európában a nők előtt elsőként megnyílt svájci egyetemek XIX. századi történetének kutatása. Napjainkban már digitalizált formában is hozzáférhető több tanulmány, így például *Head-König* (2009): Historiches Lexikon der Schweiz (Svájc Történeti Lexikona) című, francia és olasz nyelven is olvasható műben megjelent, a svájci lánynevelésről írott részletes szócikke. En-

41. Hardach-Pinke, I.: *Die Gouvernante. Geschichte eines Frauenberufs.* Frankfurt am Main – New York, 1993.

42. Eliav, M.: Die Mädchenerziehung im Zeitalter der Aufklärung und Emanzipation. In: Carlebach, J. (Hrsg.): *Zur Geschichte der jüdischen Frau in Deutschland.* Berlin, 1993. 97–111. ; Lohmann, I.: Interkulturalität als Strategie religiöser Reform und sozialen Aufstiegs. Jüdische Knaben- und Mädchenerziehung um 1800. In: Kraul, Margret –Lüth, C. (Hrsg.): *Erziehung und Bildung der Menschen-Geschlechter. Studien zur Religion, Sozialisation und Bildung in Europa seit der Aufklärung*. (Frauen- und Geschlechterforschung in der Historischen Pädagogik, Band 1. Weinheim, Deutscher Studien Verlag, 1996. 185–213.

43. L. például az alábbi műveket: Jacobi, J. (dir.): *Frauen zwischen Familie und Schule. Professionalisierungsstrategien bürgerlicher Frauen im internationalen Vergleich*. Köln, Böhlau Verlag, 1994.; Becher, J.: Kindermädchen. *Ihre Bedeutung als Bezugspersonen für Kinder in bürgerlichen Familien des Zweiten Deutschen Kaiserreiches (1871–1918)*. Frankfurt am Main, P. Lang, 1993.

44. L. például: Gieseke, W. (Hrsg.): *Handbuch zur Frauenbildung.* i. m. I. Teil A. Historische Aspekte in der Frauenbildung. 25–59.

45. *Stiftung Archiv der Deutschen Frauenbewegung*. http://www.uni-kassel.de/frau-bib/publikationen.htm Utolsó letöltés: 2009. 12. 27.

46. *Österreichische Nationalbibliothek: Dokumente online.* http://www.onb.ac.at/ariadne/dokumente_online.htm Utolsó letöltés: 2009. 12. 27.

47. Hopfner, J.: *Mädchenerziehung und weibliche Bildung um 1800. Im Spiegel der populär-pedägogischen Schriften der Zeit*. Bad Heilbrunn/OBB, Verlag Julius Klinkhardt, 1990.

48. L. például: Tihonov, N.: Le rôle des parents dans l'accès de jeunes fifilles à l'enseignement supérieur en Suisse à la fifin du XIXe siècle. In: Bardet, J.-P. et Luc, J.-N. – Robin-Romero, I. et Rollet, C. (sous la dir. de): *Lorsque l'enfant grandit. Entre dépendance et autonomie*. Paris, Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, 2003.; Charnley, J. – Pender, M. (ed.): *Intellectual Emancipation. Swiss Women and Education*. Bern, Peter Lang, 2001.

nek irodalomjegyzékében több, az egyes svájci városok (például Lüzern, Bern, Bázel, Genf) lányoktatásáról szóló műre is találhatunk utalásokat, és a német nyelvű művek mellett a svájci nőneveléssel kapcsolatos főbb olasz és francia nyelvű írások adatait is fellelhetjük.

A három ország lánynevelésérő1 együttesen ad átfogó képet a fentebb már említett *Albisetti* tollából megjelent egyik tanulmány.[49]

Spanyolország

Az elmúlt évtizedekben az ibériai országban is jelentősen megnövekedett a lánynevelés-történeti kutatások és publikációk száma, ezek áttekintése és részletes elemzése ennek a munkának a keretei között nem lehetséges, csupán néhány jellegzetességről számolhatunk be. Az eligazodást segíti az 1989-ben napvilágot látott *Mujer y Educación* (Nő és nevelés) című analitikus bibliográfia,[50] amely a korábbi hasonló (a castellano mellett katalán, gallego és baszk nyelvű munkákat is felsoroló) bibliográfiák adatait[51] is közli. 1994-ben jelent meg *Pilar Ballarín* műve, amelyben áttekintette az 1983 és 1993 közti évtized spanyol lánynevelés-történet kutatását. Elemzésében megállapította, hogy a nőtörténeti kutatásokkal együtt felfutó, különösen az 1980-as évek közepétől megnövekedett számú nőnevelés-történeti írás zöme két téma körül csoportosul: 1. kiemelkedő (női) alakok a nőnevelés történetében 2. egyes lányiskolák történetének a feldolgozása (főként a leány-középiskolák és a nőnevelő intézetek történetének megírása uralja a spanyol színteret). Más országokhoz hasonlóan Spanyolországban is inkább a rövidebb lélegzetű munkák, az egyes résztémák megírása volt jellemző (még a legutóbbi időkben is), kevéssé az átfogó, szintetikus jellegű művek voltak jelen a könyvkiadásban. A neveléstörténet-írás összeurópai tendenciáihoz hasonlóan a feltárt témák időkeretei leginkább a XIX. és/vagy a XX. századra estek, és a többnyire rövid időtartamokra korlátozódó vizsgálódások nem estek egybe a hagyományos történelmi korszakolással (nem fedték le azokat). *Ballarín* megállapította még azt is, hogy határozottan jól kimutatható és igen erős Spanyolországban a lánynevelés-történet kutatói között a feminizálódás, ráadásul nem csupán azt jelenti ez, hogy sokkal több a téma kutatói között a nő, mint a férfi, hanem azt is, hogy míg a nők kutatóközpontokban, kutatói team-ekben dolgoznak, a férfiakra inkább jellemző a magányos, olykor elszigetelt kutatói magatartás. Elmondható a spanyolországi nőnevelés-történet kutatási eredményeiről is az, hogy azok egyszerűen hozzáadódtak a korábbi neveléstörténeti eredményekhez, mint egy új témacsoport, de nem szervesültek igazán azokkal, nem alakították át magát a neveléstörténeti szemléletmódot.

Sajátos, a félsziget történelmi viszonyaiból következő sajátosság, hogy a középkori hispániai nőnevelés keretei között a muszlim és zsidó nők nevelésének adatait is vizsgálják a kutatók. Erre példa a *María del Mar Graña Cid* (1994) által szerkesztett Las sabias mujeres: educación, saber y autoria (siglos III–XVII) (Tudós nők: nevelés, tudás és alkotás (III–XVII. század)) című kötet.

A XX. század utolsó éveiben a tárgykörhöz tartozó publikációk mennyisége – hasonlóan az általános nőtörténetről szóló írásokhoz – szinte megduplázódott, és megfigyelhető volt a hagyományos történetkutatási metodológia kritikája, új módszerek és források beemelése. Ahogyan Grana Gil fogalmazott fentebb idézett tanulmá-

49. Albisetti, J. C.: Mädchenerziehung im deutschsprachigen Österreich, im Deutschen Reich und in der Schweiz 1866–1914. In: Good, D. F. – Grandner, Margarete – Maynes, Mary Jo (Hrsg.): *Frauen in Österreich. Beiträge zu ihrer Situation im 20. Jahrhundert...* i. m. 14–31.

50. *Mujer y Educación 1984–1988. Bibliografifia analitica.* Madrid, Ministerio de Educación y Ciencia – Ministerio de Asuntos Sociales, 1989. (Megjegyzés: a bibliográfia nem csupán a spanyolországi, hanem a főbb külföldi lánynevelésről szóló munkák adatait is tartalmazza a címben jelölt időkereten belül.)

51. Például: Brullet, C.: La Dona: *Repertori bibliogràfic 1970–1984: documentació en castellà, català, gallec i basc: introducció i ús dels índexs en català i castellà.* Barcelona, Seminari de Estudis de la Dona, Universitat Autònoma de Barcelona, 1986.; Torns, T. – Sensat, N.: *La Dona: Repertori bibliogràfic 1985–1992*. Barcelona, Seminari de Estudis de la Dona, Universitat Autònoma de Barcelona, 1995.; Olmeda, Carlos – Pascual, Rosa Maria: *Bibliografía Mujer y Educación en España*. Madrid, CIDE, 1987.

nyában, a kutatások során megfogalmazódó új kérdések új források és forráscsoportok, -típusok beemelését kívánták.[52] Néhány korábban is kutatott téma, mint a leányiskolák vagy a tanítónői szakma története ugyan továbbéltek, de ezek mellett egyre nagyobb figyelem fordult a nők és férfiak különbözőségének társadalmilag konstruált leírásaira, és a kutatott korszakok közül egyre inkább előtérbe került a XX. század második felének feltárása, különös tekintettel a Franco-rendszer (nő)neveléstörténeti sajátosságaira és a demokráciába való átmenet történéseire. Megszülettek az elmúlt évtizedben az első nagy, összegző művek is. A Consuelo Flecha García (1996) által írott kötet például a spanyolországi nők egyetemre kerülését dolgozza fel; de megjelent már a leányok alsófokú iskoláztatására vonatkozó XVIII–XIX. századi törvénykezést leíró kötet[53] vagy Ballarín átfogó nőnevelési összefoglalója (2001). Fontos kiemelni, hogy nem csupán castellano, hanem katalán nyelven is készültek nagy összegzések[54], nem utolsó sorban a jeles barcelonai egyetemi és más kutatóközpontoknak köszönhetően. A spanyolországi nőnevelés történetének elsődleges és elemző igénnyel írott (másodlagos) forrásairól, azok bibliográfiai adatairól napjainkban több munka[55] nyújt eligazítást.

A Spanyol Neveléstörténeti Társaság (*Sociedad Española de la Historia de la Educación* (*SEDHE*))[56] szintén kiemelkedően fontosnak tartotta az elmúlt évtizedekben, hogy tagjai az ország nőneveléstörténetét minél alaposabban feltárják. A társaság VI. konferenciáját 1990-ben *Nő és nevelés Spanyolországban, 1868-1975*[57] címmel rendezték. A téma azóta folyamatosan tárgya az országban rendezett neveléstörténeti konferenciáknak, ez még az ISCHE 2000-ben Alcalá de Henaresben rendezett konferenciáján is így volt, ahol különálló szekció volt a *Genero y libro en la educación* (Nem és könyv a nevelésben). 2002-ben Málagában rendeztek tudományos ülést *Educación y Genero* (Nevelés és nem) címmel. A nőnevelés-történeti kutatásokat jelentősen segíti az a tény, hogy Spanyolország számos egyetemén (gyakran interdiszciplináris megközelítésben) önálló nőtudományi kurzusok és doktori programok szerepelnek a képzésben. Spanyolországban a lánynevelés-történet iránti kutatói érdeklődést jól mutatja, hogy a közelmúltban *Consuelo Flecha García* (2003) önálló tanulmányt is szentelt a téma módszertani bemutatásának.

Az USA és Kanada

Az észak-amerikai nőnevelés történetéről közismerten sok feldolgozás keletkezett, és ezek közül számos nyomtatásban is megjelent. Valamennyi fontos amerikai nőnevelés-történeti írás számbavétele ennek a műnek a keretei között szintén nem lehetséges, mindössze egy-egy érdekes vagy tipikus példát, illetve kutatási tendenciát, törekvést szeretnénk felvillantani.[58]

52. Graña Gil i. m. 135. A témáról l.: Birriel Salcedo, M. (ed.): *Nuevas preguntas, nuevas miradas. Fuentes y documentación para la historia de las mujeres.* Granada, Universidad de Granada, 2002.
53. *Las mujeres en la legislación educativa española. Enseñanza primaria y normal en los siglos XVIII y XIX.* Sevilla, Gihus, 1997.
54. Heras, P. y Vilanou, C. (ed.): *Pedagogía amb veu de dones.* Barcelona, Facultat de Pedagogía, Universitat de Barcelona, 1999; Uők: (Ed.): *Pedagogía del segle XX en femení.* Barcelona, Facultat de Pedagogía, Universitat de Barcelona, 2000.
55. Ezek közül l. például: Jagoe, C. – Blanco, A. – Enríquez de Salamanca, Cristina: *La mujer en los discursos de género. Textos y contextos del siglo XIX.* Barcelona, Editorial Icaria, Coll. Antrazyt, 121., 1998.
56. A szervezet honlapja: http://www.sc.ehu.es/sfwsedhe/index.html Utolsó letöltés: 2009. 05. 16.
57. A konferencia hivatalos honlapját lásd: http://www.sc.ehu.es/sfwsedhe/coloquio6.htm Utolsó letöltés: 2009. 05. 16. A konferenciakötet adatai: *Mujer y educación en España.* 1868-1975. Santiago, Universidad de Santiago, 1990.
58. A témát áttekinti többek között az Academic Search Complete adatbázisában elérhető következő tanulmány: Rury, J.: Education in the New Women's History. *Educational Studies*, Spring 1986., vol. 17. no. 1. 1–15.

Az USA lánynevelés-történetének vizsgálatához ma már rendelkezésünkre állnak (nem ritkán digitális formában is) olyan válogatott bibliográfiák, amelyek nagyban segítik a tájékozódást.[59] Azok a bibliográfiai összeállítások is támogatják a lányneveléssel kapcsolatos kutatásokat, amelyek a neveléstörténet egy-egy kiemelt szeletével, például az amerikai felsőoktatás történetével foglalkoznak.[60] A nőnevelés részleteibe a híres nők életrajzi adatai is gyakran nyújtanak bepillantást, ezek tanulmányozásához az USA-ban jelentős számú, különböző szempontok szerint szerkesztett biográfia-kötet[61] született. Ezek közül különösen jól használható a *Seller* (1994) által összeállított, nagy női nevelő-egyéniségek életútjait bemutató Women Educators in the United States, 1820-1993: A Bio-bibliographical Sourcebook (Női nevelők az USA-ban, 1820–1993: bio-bibliográfiai forráskötet) című könyv. Gyakran születnek több korszakon átívelő, szintetizáló igénnyel készült olyan művek is, mint például *June Edwards* (2002): Women in American Education, 1820–1955 (Nők az amerikai oktatásban, 1820–1955) című könyve. Az amerikai lánynevelés-történeti kutatások alapját adó források áttekintése is beláthatatlan feladat. Az ezekkel kapcsolatos tájékozódást, a kutatási helyszínek feltárását nyomtatott és digitális útmutatók segítik napjainkban.[62] Ezek között olyan is található, mint például az *Andrea Hinding* (1979) szerkesztésében három évtizeddel ezelőtt megjelent Women's History Sources: A Guide to Archives and Manuscript Collections in the United States című, kétkötetes munka. Ez mintegy 1600 különböző gyűjtőhely 18.000, lánynevelés-történeti forrás-gyűjteményéről tájékoztat röviden.

A XIX. században a nemzetnevelés eszméjének előtérbe kerülése miatt az Amerikai Egyesült Államokban is fontossá vált a nők nevelése, ahogyan ezt számos korabeli újságcikk és könyv[63] bizonyítja, többek között a Beecher nővérek munkái. (A *Beecher* nővérek és kortársaik nőnevelési gondolatairól több elemzés[64] is született, és szemelvénygyűjtemények is megjelentek.[65]) Kiemelt téma volt a lányok középiskolai és egyetemi oktatásának kutatása is a század végétől. A gyakran idézett és kiadott XIX. századi források sorában szerepel például egy olyan regény,[66] amelyet írója, *Olive San Loui Anderson* (1842–1886) 1878-ban (a nevei kezdőbetűiből összeállított) *SOLA* álnéven publikált. Ebben 1871–1875 között megélt egyetemista évei történetét írta meg. Annak a Michigan Egyetemnek volt a diákja, amely 1870-ben nyitotta meg a kapuit a nők előtt, és Anderson, mint az első diáklányok egyike, sok érdekes tapasztalatot szerzett az intézményben. Művéből a XIX. század végi Amerika új nőtípusa lép elénk, aki viselkedését, műveltségét, életeszményeit tekintve gyökeresen különbözik a korábbi, „hagyományos" nőideáltól. Több más, a nők amerikai felsőoktatási intézményekbe történő bejutását, a felsőszintű lánynevelés történetét bemutató könyv[67] és tanulmány is született az elmúlt évszázadban. A II. világháború utáni két évtizedet a más nőnevelés-történeti kötetek kapcsán is említhető *Linda Eisenmann* (2006) tekintette

59. Lásd például: Sevetson, E. (comp.): *Women and Education Bibliography*. Cambridge, Mass., Schlesinger Library, Radcliffe College, 1995.; Wilkins, K. S.: *Women's Education in the United States: A Guide to Information Sources*. Detroit, Gale, 1979.

60. Lásd például: Young, A. P.: *Higher Education in American Life, 1636-1986: A Bibliography of Dissertations and Theses*. New York, Greenwood Press, 1988.

61. Ezek összesített kimutatását l.: *American Women's History: A Research Guide: Biographical Sources*. http://frank.mtsu.edu/~kmiddlet/history/women/wh-bio.html Utolsó letöltés: 2009. 10. 23.

62. Lásd például az alábbi gyűjtőhelyet: *American Women's History: A Research Guide: Archives and Manuscript Collections.* http://frank.mtsu.edu/~kmiddlet/history/women/wh-manu.html Utolsó letöltés: 2009. 10. 23.

63. Például: Beecher, C. E.: *Duty of American women to their country*. New York, Harper & Bros., 1845.

64. Sklar, K. K.: *Catharine Beecher: A Study in Domesticity*. New Haven, Yale University Press, 1973.

65. Például: Cross, B. M. (ed.): T*he Educated Woman in America: Selected Writings of Catharine Beecher, Margaret Fuller, and M. Carey Thomas*. New York, Teacher's College Press, 1965.; Boydston, Jean, Mary Kelley – Anne Margolis: The Limits of Sisterhood: *The Beecher Sisters on Women's Rights and Woman's Sphere*. Chapel Hill, NC., University of North Carolina Press, 1988.

66. A mű újabb kiadása: Perry, E. I. and Price, J. A. (ed.): *Olive San Loui Anderson's novel about the challanges of being one of the first women students at the University of Michigan: An American Girl and Her Four Years in a Boys' College*. Michigan, University of Michigan, 2006.

át Higher Education for Women in Postwar America, 1945–1965 (A nők felsőfokú oktatása a háború utáni Amerikában, 1945–1965) című könyvében.

A XX. század elején az USA-ban a nőnevelés iránti érdeklődés szintén élénk volt, ezt mutatja például *Thomas Woody* (1929) kétkötetes történeti műve. Az utóbbi időszak kiemelkedő munkája a *Linda Eisenmann* (1998) által szerkesztett enciklopédia, amely bemutatja az amerikai nőnevelés-történet valamennyi fontos szereplőjét és jelenségét. *Evans McClelland* (1992) könyve olyan összehasonlító, interdiszciplináris áttekintés az USA leány- és nőneveléséről, amely a gyarmatosító időktől napjainkig vonultat fel a témával kapcsolatos forrásokat. Az iskolai tantervek és tananyagok változása, a feminista pedagógia jeles mozzanatai, a jövő kutatói számára kijelölt vizsgálódási lehetőségek, irányok egyaránt szerepelnek a kötetben. Fontos erénye a műnek, hogy minden fejezet után angol nyelvű könyvek és tanulmányok annotált bibliográfiája áll.

Amerika, mint a sokféle nép gyermekeit összefogó államok együttese, lánynevelés-történetét sem írhatja természetesen másként, mint figyelve a hihetetlen etnikai, kulturális, nyelvi és vallási sokszínűségre. Sok más mellett így például külön fejezeteket jelent az USA nőnevelés-történetében az afro-amerikai nők tanításának és nevelésben vállalt szerepének a feltárása. Ennek a hatalmas és fontos témakörnek a tanulmányozásához is készültek nyomtatott és virtuális bibliográfiák, forrásgyűjtemények. Ezek közül egy igen sajátos és érdekes, nagy irodalmi feldolgozottságú témakör például az afro-amerikai dajkák amerikai neveléstörténetben betöltött szerepe. Ennek terjedelmes, több amerikai egyetemi könyvtár összefogásával készített bibliográfiája és digitális szöveg-bemutatása[68] nem csak a téma általános megközelítéséhez nyújt kapaszkodót, hanem egyes kiemelkedő női személyiségek életrajzának a tanulmányozásához is. A közülük kikerült, nagy műveltséget szerzett nőkről szól a Black Women in the Ivory Tower, 1850–1954: An Intellectual History (Fekete nők az Elefántcsont-toronyban, 1850–1954: intellektuális történet) című kötet.[69] A déli államok neveléstörténetének századfordulós bemutatását adja *James Anderson* (1998): The Education of Blacks in the South, 1860–1935 (A feketék nevelése Délen, 1860–1935) című műve. Számos, a témához kapcsolódó tanulmányt tartalmaz a Journal of Negro Education című folyóirat is.

Több, egy-egy korszakról vagy neveléstörténeti résztémáról szóló tanulmány is kiemelhető az amerikai nőnevelés-történet produktumai közül, mint például *Geiger* (2000) néhány XIX. századi évtized lánynevelését bemutató írása. Említésre méltó az amerikai neveléstudományi, történelmi folyóiratok gazdag lánynevelés-történeti anyaga is. Ezek közül a témával kapcsolatos cikkanyagát tekintve jelentős az 1961-től megjelenő History of Education Quarterly című negyedéves folyóirat, amelynek például 1984-ben a tavaszi száma kifejezetten az amerikai nőnevelés történetéről szólt. Számos mű született az európai országoknak sok tekintetben példát adó amerikai nőnevelésről és annak múltjáról kontinensünkön is már a XIX. századtól kezdve. Az angol szerzőnő, *Burstall* például 1894-ben az elsők között foglalta össze ismereteit a témáról.

Az észak-amerikai kontinens másik országa, *Kanada* neveléstörténészei is számos, a nőneveléssel kapcsolatos kutatást folytattak az elmúlt évtizedekben. Az Amerikai Egyesült Államok neveléstörténetéhez hasonlóan, itt is fontos a kultúrájukban, nyelvükben különböző, együtt élő népek történelmének minél alaposabb feltárása.

67. Például: Mack Maragher, J. and Howe, F. (eds.): *Women and Higher Education in American History*. New York, W. W. Norton & Company, 1988.; May, A. M. (ed.) – Kessler-Harris, Alice (foreword): *The 'Woman Question' and Higher Education: Perspectives on Gender and Knowledge Production in America*. Northampton, Edward Elgar Publishing Limited, 2007.

68. *Black Nurses in History. A Bibliography and Guide to Web Resources.* http://womenshistory.about.com/gi/o.htm?zi=1/XJ/Ya&zTi=1&sdn=womenshistory&cdn=education&tm=11&f=00&tt=14&bt=1&bts=0&zu=http%3A//www4.umdnj.edu/camlbweb/blacknurses.html Utolsó letöltés: 2009.10.24.

69. Evans, S. Y.: *Black Women in the Ivory Tower, 1850–1954: An Intellectual History.* Gainesville, FL, University Press of Florida, 2007.

A kanadai lánynevelésről számos tanulmányt közölt a Canadian History of Education Association (Kanadai Neveléstörténeti Társaság) lapja, a Queensben szerkesztett, 1988-ban alapított Historical Studies in Education című folyóirat.[70] A kutatásokhoz olyan (francia és angol tételeket egyaránt tartalmazó) bibliográfiák nyújthatnak segítséget, mint a Bibliography of Canadian Educational History.[71]

Latin-Amerika egyes országai

Latin-Amerika nőnevelés-története iránt az elmúlt évtizedekben világszerte fokozott érdeklődés volt tapasztalható. Olyan könyvek és tanulmányok megjelenése is jellemzi a korábbi, kolonialista történetírás tematikájától eltérő kutatási irányokat, mint például a közép- és dél-amerikai ősi kultúrák nőtörténetével foglalkozó művek. A gyarmatosítás korának neveléstörténeti feldolgozása szintén jelentősen megújult értelmezési kereteit, forrásfeldolgozási módszereit tekintve, leginkább a posztkolonialista diskurzus új szemléletéhez kötődően, abból kiindulva. A lánynevelés és női művelődés története Latin-Amerika államaiban is gyakran valamely átfogó neveléstörténeti munka része, mint például a mexikói *Aizpuru* (1990) könyve esetében, aki mintegy húsz oldalnyi terjedelemben tárgyalta azt a kérdést, hogy hogyan próbálták az európai misszionáriusok Új-Spanyolországba átplántálni a nőnevelés castellano hagyományait, mely elsősorban a hitoktatáson nyugodott, kiegészítve azt a női kötelességekről szóló elméleti és gyakorlati tanításokkal. Ugyanő részletesebb, önálló munkában (1987) is kifejtette mindezt, gazdag elsődleges forrásanyaggal alátámasztva, és szerkesztett egy nőnevelés-történeti antológiát (1985) is. Szintén a mexikói nőnevelés történetéről született *Maria Adelina Arredondo* (2003): Obedecer, servir y resistir: La educación de las mujeres en la historia de Mexico (Engedelmeskedni, szolgálni, ellenállni: nőnevelés Mexikó történetében) című, már a címében is sokatmondó könyve.

Argentina nőnevelés-történetéről is számos írás került kiadásra, amelyek gyakran általános nőtörténeti munkák részleteiként jelennek meg, mint például *Luis Vitale* (2009) művében.

Európához hasonlóan valamennyi latin-amerikai országban számos kutató foglalkozik a nők felsőoktatásba kerülésének történetével, és kiadványok, konferenciák, kiállítások jelzik eredményeiket, mint például a 2008-ban, az ottani nők egyetemre lépésének 100. évfordulóján Peruban rendezett tárlat,[72] vagy *Parra Leyini* (2010) kolumbiai tudós nőkről írott tanulmánya.

Az utóbbi időben Magyarországon is találkozhatunk olyan kutatásokkal, amelyek a latin-amerikai nőtörténettel és lánynevelés-történettel foglalkoznak. Ezek közül kiemelkednek *Jancsó Katalin* vizsgálatai, aki limai forrásfeltárásaira támaszkodva a téma perui jellegzetességeinek bemutatásával foglalkozik.[73] Jelen tanulmány szerzője (2004) pedig a XVI. századi azték nők nevelésének, életének spanyol forrásokban – különösen *Bernardino de Sahagún* munkáiban – közvetített történetét tárta fel az elmúlt években.

Összegzés

A nőtörténet és a nőnevelés-történet kutatása, illetve (tágabban) a történelem gender szemléletű feltárása néhány évtizeddel ezelőtt még gyermekcipőben járt. Napjainkban ez mind a történettudomány, mind pedig a ne-

70. A folyóirat az alábbi honlapon keresztül érhető el: http://library.queensu.ca/ojs/index.php/edu_hse-rhe/ Utolsó letöltés: 2009. 12. 27.

71. *Bibliography of Canadian Educational History.* http://library.queensu.ca/ojs/index.php/edu_hse-rhe/article/viewArticle/338/401 Utolsó letöltés: 2009. 12. 27.

72. Cien Años de Mujeres en las Aulas universitarias, 1908–2008. *El Reportero de la Historia*, 24 de noviembre 2008. http://www.reporterodelahistoria.com/2008/11/cien-aos-de-mujeres-en-las-aulas.html Utolsó letöltés: 2009. 12. 27.

73. L. tőle: Jancsó Katalin: Intelectuales peruanas a fines del siglo XIX y a principios del siglo XX. *Acta Scientiarum Socialium*, Tomus XX., Kaposvár, 2005. 81–96.; uő.: A női nevelés kezdetei Peruban. Neveléstörténet, 2009. 3–4.

veléstörténet egyik leginkább virágzó területe, jól kidolgozott elméleti és módszertani alapozással, amely napról napra dinamikusan fejlődik, és – inter- és multidiszciplináris közelítésekre támaszkodva – mind jobban átformálja, árnyalja az előző korokról való ismereteinket. Külföldi és hazai szerzők ezrei próbálják kutatásaikkal és műveikkel bizonyítani, hogy a nőtörténet és nőnevelés tanulmányozása nem másodrangú tevékenység, hanem a történettudományi-neveléstörténeti kutatások szerves része, azok kiteljesítője.[74] Mindez karöltve jár azzal a folyamattal, ahogyan a bölcseleti tudományok legkülönbözőbb területein – például az irodalomtudományban, a pszichológiában, a szociológiában, az etnográfiában, a művészettörténetben, a színháztudományban, a filozófiában stb. – is megjelenik a női látásmód.[75] A korábban hagyományosan használt történeti-neveléstörténeti forrásanyagnál szélesebb bázissal dolgozó, a múlt korszakolását átértelmező, a nemek dichotómiáit kritika alá vonó, a nyugati világ hagyományosan sikeres és befolyásos férfiakra, férfi-csoportokra és (fiú)iskolák történetére koncentráló narratíváit kitágító nőtörténet-írás gyökeresen új képet közvetít a múltról. Ennek újszerű kereteket ad a XX. század második felétől kibontakozott (mintegy a társadalomtudományi modellekre adott válaszként született) *kulturalista* megközelítés[76] a kutatásokban. Ez a szemléleti mód olyan történetírásra támaszt igényt, amely a lakosság széles tömegei (mindkét nem, minden korosztály, nem csak a többségi társadalom tagjai) felé fordul, nem követi a történelem lineáris folyamatként való felfogását, és jellemzője még az is, hogy (legalábbis elméletben) a „Nyugatra való fixálódástól a nem-nyugati társadalmak és kultúrák felé fordul",[77] amelyek önmagukban is értékesek és figyelemre méltóak, bonyolult kapcsolati rendszereik vizsgálata pedig új megvilágításba helyezheti a múltról való eddigi tudásunk számos elemét.

74. L. minderről például: French, K. L. and Poska, A. M.: *Women Gender in the Western Past. Vol. 2. Since 1500*. Boston-New York, Houghton Mifflin Company, 2007. XI.

75. L. erről a témáról az alábbi alapkönyvet: Langland, E. and Gove, W. (ed.): *A Feminist perspective in the Academy. The Difference it Makes*. Chicago – New York, The University of Chicago Press, 1981.

76. Megjegyzés: az irányzatot különböző szerzők eltérő névvel illetik, például Manning *tudományos-kulturális* módszernek hívja ugyanezt, Conrad pedig *történelmi kultúratudomány*nak. L. erről: Manning, P.: *Navigating World History: Historians Create a Global Past*. New York, Palgrave Macmillan, 2003., illetve Conrad, C.: „Társadalom" helyett „kultúra"? A kulturális fordulat a történettudományban. *Magyar Lettre Internationale*, 2005. ősz, 58. szám., 65.

77. Iggers, G. G.: A történetírás elmélete és története. *Magyar Lettre Internationale*, 2005. ősz, 58. sz. 56.

Szakirodalom

1. Aizpuru, G. P. (1985, ed.): *La educación de la mujer en la Nueva España. Antología.* Sep. El Caballito, México.
2. Aizpuru, G. P. (1987): *Las mujeres en la Nueva España. Educación y vida cotidana.* El Colegio de México, México.
3. Aizpuru, G. P. (1990): La educación femenina. In: Uő.: *Historia de la educación en la época colonial. La educación de los criollos y la vida urbana*. El Colegio de México, México, 319–340.
4. Albisetti, J. G. (1988): *Schooling German Girls and Women: Secondary and Higher Education in the Nineteenth Century*. Princeton University Press, Princeton.
5. Amar y Borbón, J. (1786): *Discurso en defensa del talento de las mugeres y de su aptitud para el gobierno y otros cargos en que se emplean los hombres*. Zaragoza. URL: http://www.ensayistas.org/antologia/XVIII/amar-bor/ Utolsó letöltés: 2012. 12. 27.
6. Amar y Borbón, J. (1994): *Discurso sobre la educación física y moral de las mujeres*. Madrid, Ed. Cátedra, 252–268.
7. Amory de Langerack, J. (1849): *De l'existence morale et physique des femmes ou Essai sur l'éducation et les conditions des femmes prises dans tous les ordres de la société et en particulier dans les classes laborieuses*. Vrayet de Surcy, Paris.
8. Anderson, J. D. (1988): The Education of Blacks in the South, 1860–1935. Chapel Hill, University of North Carolina Press.
9. Anderson, O. S. L. (1878): *An American Girl and Her Four Years in a Boys' College*. Appleton and Co., New York.
10. Arredondo, M. A. (2003, coord.): *Obedecer, servir y resistir: La educación de las mujeres en la historia de Mexico*. UPN, México, Porrúa.
11. Ballarín Domingo, P. (1994): *La educación contemporánea de las mujeres. Historia de la educación contemporánea en España. Diez años de investigación*. CIDE y MEC., Madrid. 173–190.
12. Ballarín Domingo, P. (2001): *La educación de las mujeres en la España contemporánea. Siglos XIX y XX.* Síntesis, Madrid.
13. Blosser, U. und Gerster, F. (1985): T*öchter der guten Gesellschaft. Frauenrolle und Mädchenerziehung im schweizerischen Grossbürgertum um 1900*. Chronos, Zürich
14. Brehmer, I. und Simon, G. (1997, Hg.): *Geschichte der Mädchenerziehung und Frauenbildung in Österreich*. Leykam, Graz, Ein Überblick.
15. Brokman-Nooren, C. (1992): *Weibliche Bildung im 18. Jahrhundert.* Universität Oldenburg, Oldenburg.
16. Burstall, S. A. (1894): *The education of girls in the United States*. Swan Sounenschein & Co., London.
17. Caspard, P., Luc, J-N. et Rogers, R. (2007, dir.): *L'Éducation des Filles. XVIIIe-XXIe siècles. Hommage à Françoise Mayeur. Numéro spécial d'Histoire de l'Éducation*. INRP, Paris.

18. Coignet, C. (1866): *Biographie de Mme Lemonnier, fondatrice de la Société pour l'enseignement professionnel des femmes.* Paris.
19. Compayré, G. (1911): *Histoire critique des doctrines de l'éducation en France depuis le XVIe siècle.* I.-II. Hachette, Paris.
20. Daubié, J-V. (1866): *La femme pauvre au dix-neuvième siècle*. Paris.
21. Davis, N. and Scott, J. (1985): *Women's History as Women's Education*. Essays from a Symposium in honor of Jill and John Conway, Smith College, April 17, 1985. Northampton Mass., Smith College.
22. Deirdre, R. (1997): *Women and Learning in English Writing, 1600–1900.* Four Courts Press, Dublin.
23. Doff, Sabine (2004): *Weiblichkeit und Bildung: Ideengeschichtliche Grundlage für die*
24. Durand, H. (1911): Filles. (Instruction primaire, secondaire et supérieure des). In: Buisson, Ferdinand (1911, dir.): *Nouveau dictionnaire de pédagogie et d'instruction primaire.* I. Paris, Hachette, 618-627.
25. Durand, H. (1911): Filles. (Instruction primaire, secondaire et supérieure des). In: Buisson, Ferdinand (dir.): *Nouveau dictionnaire de pédagogie et d'instruction primaire.* I. Hachette, Paris. 618-627.
26. Edwards, J. (2002): *Women in American Education, 1820–1955: The Female Force and Educational Reform*. Greenwood Press, Westport, Conn.
27. Eisenmann, L. (1998, ed.): *Historical dictionary of women's education in the United States*. Greenwood Publishing Group, Wrstport, Connecticut.
28. Eisenmann, L. (2006): *Higher Education for Women in Postwar America, 1945–1965*. The John Hopkins University Press, Baltimore, Maryland.
29. *Etablierung des höheren Mädchenschulwesens in Deutschland*. Köln, Weimar und Wien,
30. Evans McClelland, A. (1992): *The Education of Women in the United States: A Guide to Theory, Teaching, and Research*. Garland Publishing, Hamden.
31. Flecha García, C. (1996): *Las primeras universitarias en España 1872–1912*. Narcea, Madrid.
32. Flecha García, C. (2003): La historia de la educación de las mujeres como campo de investigación. In: *Etnohistoria de la escuela: XII Coloquio Nacional de Historia de la Educación*: Burgos, 18–21 junio 2003. coord. Rafael Calvo de León, Pablo Celada Perandones, Heliodoro Briongos Peñalba, Dolores Fernández Malanda, Luis Javier Arroyo Alonso, Agustín Escolano Benito, Juan Alfredo Jiménez Eguizábal, Fernando T. Esteban Ruiz. Burgos, 2003. 977–990.
33. Friedrich, M. (1999): *„Ein Paradies ist uns verschlossen...": Zur Geschichte der schulischen Mädchenerziehung in Österreich im „langen" 19. Jahrhundert.* Böhlau Verlag, Wien.
34. Geiger, R. L. (2000): The „Superieur Instruction of Women" 1836–1890. In: Geiger, Roger L. (ed.): *American College in the Nineteenth Century.* Vanderbilt University Press, Nashville, Tennessee 183–196.
35. Graña Cid, M. del M. (1994): *Las sabias mujeres: educación, saber y autoria (siglos III–XVII).* Asociación Cultural al-Mudayna, Madrid.
36. Gréard, O. (1887): *Éducation et instruction.* I–IV. Hachette, Paris.
37. Head-König, A-L. (2009): *Mädchenerziehung*. URL: http://hls-dhs-dss.ch/textes/d/D48195.php Utolsó letöltés: 2009. 12. 27.

38. Heikkinen, A. (1996, dir.): *Gendered History of (Vocational) Education – European Comparisons*. Hämeenlinna, Tampereen, Yliopisto,

39. Heinzelmann, E. (2007): *Kontroverser Diskurs im 18. Jahrhundert über die Natur der Frau, weibliche Bestimmung, Mädchenerziehung und weibliche Bildung.* Hamburg, Berlin, Wien, London, Verlag Münster.

40. Hinding, A. (1979, ed.): *Women's History Sources: A Guide to Archives and Manuscript Collections in the United States.* R. R. Bowker, 2 vols., New York.

41. Houssaye, J. (2008, dir.): *Femmes pédagogues* I–II. Éditions Fabert, Paris.

42. Hunt, F. (1987, ed.): *Lessons for Life: The Schooling of Girls and Women, 1850–1950.* New York & Oxford: Basil Blackwell, 12.

43. Kéri Katalin (2003): Női egészség, női gyógyítók az aztékoknál. *Egészségnevelés*, 2003/4. 180–183.

44. Kéri Katalin (2004): La mujer azteca. In: *Iberoamericana Quinqueecclesiensis* 2. Eds.: Ferenc Fischer, Gábor Kozma, Domingo Lilón, Pécs, Universidad de Pécs, Centro Iberoamericano, 2004. 537–554.

45. Kéri Katalin (2004): Leánynevelés az aztékok körében. *Neveléstörténet*, 2004. 1. 92–110.

46. Kleinau, E. (1996, dir.): *Frauen in pädagogischen Berufen*. 1. Auf dem Weg zur Professionalisierung, Bad Heilbrunn, 1996.; Kleinau, Elke und Opitz, Claudia (Hg.): Geschichte der Mädchen und Frauenbildung. 2 Bände: Band 1. Vom Mittelalter bis zur Aufklärung Band 2. Vom Vormärz bis zur Gegenwart. Frankfurt am Main – New York, Campus Verlag.

47. Küpper, E. (1987): Die höheren Mädchenschulen. In: Jeismann, Karl-Ernst und Lundgreen, Peter (1987, dir.): *Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte, tome III (1800-1870), Von der Neuordnung Deutschlands bis zur Gründung des Deutschen Reiches*. Munich. 180–191.

48. Mayeur, F. (1988): L'éducation des filles en France au XIXe siècle: historiographie récente et problématique. In: *Problèmes d'histoire de l'éducation. Actes des séminaires organisés par l'École française de Rome et l'Università di Roma La Sapienzia* (janvier-mars 1985), Rome. 79–90.

49. McDermid, J. (2005): T*he Schooling of Working-Class Girls in Victorian Scotland: Gender, Education and Identity*. NY., Routledge, Woburn education series, New York.

50. Nelson Kersey, Sh. (1981): *Classics in the education of girls and women.* Metuchen, N. J., Scarecrow Press, London.

51. Parra, L. (2010): *Historia de la participación de las mujeres en la ciencia y en ingeniería*. URL: http://ewh.ieee.org/reg/9/documentos/files/wie-concurso/historia_mujer_colombia_ing_ciencia_LParra.pdf

    Utolsó letöltés: 2010. 01. 30.

52. Pozo Andrés, Mª M. (2000, ed.): *El libro y la educación. Libro de resúmenes ISCHE XXII.* Universidad de Alcalá, Alcalá de Henares.

53. Prost, A. (1968): *L'enseignement en France 1800–1967.* A. Collin, coll. „U", Paris.

54. Purvis, J. (1991): *A History of Women's Education in England.* Open University Press, Buckingham.

55. Rouillot-L.amotte, L. (1881): *De l'enseignement secondaire des filles*. Delagrave, Paris.

56. Rousselot, P. (1883): *Histoire de l'éducation des femmes en France.* I-II. Didier, Paris.

57. Rowold, K. (2010): *The Educated Woman: Minds, Bodies, and Women's Higher Education in Britain, Germany, and Spain, 1865–1914*. Routledge Research In Gender And History; vagy E-book Kindle Edition, T & F Books UK; 1 edition (January 6, 2010) URL: http://www.amazon.com/Educated-Woman-Education-1865-1914-ebook/dp/B000SKG48Y Utolsó letöltés: 2010. 01. 30.

58. Seebacher, F. (2006): *„Roses for the Gentlemen": The „question of women's rights" in medical studies at the University of Vienna before 1897.*

URL: http://www.2iceshs.cyfronet.pl/2ICESHS_Proceedings/Chapter_18/R-10_Seebacher.pdf

Utolsó letöltés: 2009. 12. 27.

59. Seller, M. S. (1994, ed.): *Women Educators in the United States, 1820–1993: A Bio-bibliographical Sourcebook.* Greenwood Press, Westport, Conn.
URL: http://www.goethezeitportal.de/fileadmin/PDF/db/wiss/epoche/doff_weiblichkeit.pdf Utolsó letöltés: 2009. 12. 27.

60. Vitale, L. (2009): *La historia de las mujeres en Argentina.*
URL: http://www.rebelion.org/hemeroteca/mujer/030822vitale.pdf Utolsó letöltés: 2009. 12. 27.

61. Vives, J. L. (1996): *De Institutione feminae christianae*. Liber primus. Introduction, Critical Edition, Translation and Notes. Ed.: C. Fantazzi, Matheeussen C., transl.: C. Fantazzi. Leiden – New York – Köln, Brill.

62. Voss, I. (1997): *Wertorientierungen in der bürgerlichen Mädchenerziehung am Beispiel der illustrierten Mädchenzeitung „Das Kränzchen" 1888/89-1933/34*. Verlag Dr. Kovac, Hamburg.

63. Wazniewski, M. (1994): *Theorien zur Frauenbildung im pädagogischen Denken der Schweiz von der Aufklärung bis Mitte des 19. Jahrhunderts*. Dietikon, Zürich.

64. Whitehead, B. (1999): *Women's Education in Early Modern Europe: A History, 1500 to 1800.* Garland Publishing, New York and London.

65. Woody, T. (1929): *A History of Women's Education in the United States*. 2 vols. Science Press, New York.

66. Zimmern, A. (1898): *Renaissance of Girls' Education in England. A record of fifty years'progress*. A. D. Innes & Company, London.

Szerzőink

Mr. Marc Depaepe a leuveni egyetem professzora, a leuveni és kortrijki egyetemen tart kurzusokat. Több, mint 30 éves kutatói tapasztalattal rendelkezik és világszerte elismertek neveléstörténeti kutatásai és tanulmányai. 2005-óta társ-vezető-szerkesztője a *Paedagogica Historica* folyóiratnak és tagja számtalan neveléstörténeti folyóirat szerkesztőbizottságának. Professzor Depaepe 1989 és 1991 között titkára, 1992 és 1994 között pedig elnöke volt a *International Standing Conference for the History of Education* szervezőbizottságának. 34-ből 28 ISCE konferencián vett részt és szervezője volt a 25. Kortrijkban rendezett találkozónak. 1998 és 2002 között elnöke volt a belga–flamand neveléstörténeti társaságnak. 1997 és 2007 között alelnöke az *Internationale Gesellschaft für Historische und Systematische Schulbuchforschung-nak.* 2010 óta tagja, 2012 óta pedig igazgatósági tagja az *International Academy of Education-nek.* Több, mint 40 országban tartott előadásokat. Publikációinak listája több, mint 600 tételből áll, 17 nyelven. Kutatási területe a neveléstörténet nemzetközi vetületei, Belgium neveléstörténete és a gyarmati oktatás Kongóban, a neveléstörténet elmélete és módszertana. 2012-ben szöveggyűjteménye jelent meg a Leuveni Egyetemi Kiadónál *Between Educationalization and Appropriation* címmel. Professzor Depaepe nemrég a kortrijki egyetem KULAK kampuszának rektora lett.

Bánhalmi Árpád tanársegéd a Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Kar Módszertani Intézeti Tanszékén. Kutatási témája a formális fogalomelemzés és a tudástérelmélet.

Berényi Ildikó az ELTE PPK Neveléstudományi Doktori Iskola hallgatója, kutatási területe a kriminálandragógia alapjai, a büntetés-végrehajtási intézetekben folyó tanulás specialitásai. Az Andragógia tanszéken tanársegéd, rendezvény és konferenciaszervezés, kulturális és művészeti menedzsment, kriminálandragógia tárgyakat tanít.

Kerekes Valéria tanársegéd az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Karán. 2005 óta oktat pedagógiát, gyermekirodalmat és drámapedagógiát. Kutatási területe a mese és a drámapedagógia hatásainak vizsgálata az óvodai nevelésben. Az ELTE PPK Neveléstudományi Doktori Iskolájának abszolvált hallgatója.

Kéri Katalin nevelés- és művelődéstörténész, tanszékvezető egyetemi tanár (PTE BTK Nevelés- és Művelődéstörténeti Tanszék), iskolavezető (PTE BTK „Oktatás és Társadalom" Neveléstudományi Doktori Iskola). Az MTA Pedagógiai Bizottság és az MTA Neveléstörténeti albizottság tagja; az MTA PAB Neveléstörténeti Munkabizottság alapító elnöke, az MTA PAB Ibéro-Amerikai Munkabizottság tagja; az ISCHE *Standing Working Group Gender and Education* tagja (2012-től). Fő kutatási területei: lánynevelés és női művelődés a 18-19. században; az Európán kívüli területek reprezentációja a hazai és európai neveléstörténet-írásban; a középkori iszlám neveléstörténete; gyermekkortörténet az 1950-es évek Magyarországán.

Kicsák Mónika az ELTE Neveléstudományi Doktori Iskola Pedagógiatörténet Programjának abszolvált hallgatója. Szociálpedagógusként az Apor Vilmos Katolikus Főiskolán végzett, pedagógia szakos bölcsészként és tanárként az ELTE-n. 2007 óta az Apor Vilmos Katolikus Főiskola Neveléstudományi és Pszichológiai Tanszékének tanársegédje. Tudományos érdeklődési területe a gyermekkortörténet, gyermekkorkutatás. Doktori kutatása: Andersen meséinek gyermekkép motívumai.

Kun Dóra az ELTE PPK Pedagógia alapszakán végzett. A képzési idő alatt a Drámapedagógiai Társaság 120 órás Drámajáték-vezető tanfolyamát is elvégezte, valamint a HÖK által szervezett animátorképzést és a Színház- és Filmművészeti Egyetemen

meghirdetett árnyjáték tanfolyamot, amely a későbbi gyakorlati és kutatási érdeklődését is nagyban meghatározta. Az alapszak befejezése előtt elkezdte a SZIE-ABPK jászberényi kampuszán az Óvodapedagógia alapszakot. A Pedagógia szak befejezése után az ELTE PPK Neveléstudományi mesterszakát kezdte el, melynek során az Illyés Sándor Szakkollégium tagja lett. Gyakorlati tapasztalatait nagyrészt Jászberény Város Óvodai Intézményében, a Csányi Alapítvány jászberényi csoportjaiban, nyári táborok szervezése során, valamint pedagógusoknak szóló továbbképzéseken szerezte. Kutatási területe: bábjáték az óvodában; diákélet az úttörőkorszakban; magyar és külföldi drámapedagógusok kapcsolattartása a konferenciákon túl.

Laki Ildikó az MTA TK Szociológiai Intézetének munkatársa. Kutatási területe a fogyatékos emberek társadalmi integrációja napjainkban.

Nagy Péter Tibor történelem szakos tanár (1986, ELTE BTK) a neveléstudomány (1991) és a történettudomány (1996) kandidátusa, az MTA doktora (2005), egyetemi tanár (2007). 1991–2012-ben az Oktatáskutató Intézetnél és jogutódjainál tudományos főmunkatárs, tudományos tanácsadó, az Oktatáspolitikai Csoport vezetője. Az 1990-es évek eleje óta a Wesley János Lelkészképző Főiskola tanára, a vallásszociológia, társadalomtörténet, oktatástörténet tárgyak oktatója, a Wesley Egyház- és Vallásszociológiai Kutatóközpont vezetője. Az ELTE Társadalomtudományi Kar Oktatás-és Ifjúságkutató Központ (http://oitk.tatk.elte.hu/) alapító tagja. 1985/86 óta több intézményben oktatott. (DE BTK, ELTE BTK, ELTE TáTK, ELTE PPK, KJF, MIE, ME BTK, PTE BTK). A DE és a PTE doktori iskolájának alapító tagja, a PTE-n az Oktatástörténeti Program vezetője volt, az ELTE PPK doktori programjában jelenleg is tanít. Az MTA Neveléstörténeti Albizottság volt titkára, jelenleg tagja. Az MTA egykori Oktatásszociológiai Albizottságának tagja, az MSZT Oktatásszociológiai Szakosztályának 2003-tól elnöke, a Magyar Történelmi Társulat Országos Választmányának tagja, 1998–2003, 2007–. Az Educatio (1992–), a Világosság (1997–2002), Társadalom és oktatás könyvsorozat (2002-) szerkesztőbizottságának tagja. Az 1929-es Magyar Zsidó Lexikon, illetve Braham Holokauszt monográfiájának digitalizálója. Erdei és Polányi díjas. Karády Viktorral közösen vezette az European Research Council elittörténeti kutatását, s Karádyval közösen magyar partnere az ERC finanszírozásában folyó, párizsi központú társadalom-tudománytörténeti kutatásnak. Főbb könyvei: A magyar oktatás második államosítása, Educatio Kiadó, 1992., Járszalag és aréna: Egyház és állam az oktatáspolitika erőterében a 19. és 20. századi Magyarországon, Új Mandátum Könyvkiadó, 2000., Hajszálcsövek és nyomáscsoportok: Oktatáspolitika a 19-20. századi Magyarországon, Új Mandátum Könyvkiadó, 2002, Utak felfelé. Oktatás és társadalmi mobilitás a 19-20. századi Magyarországon. Új Mandátum Könyvkiadó, 2010, A növekvő állam árnyékában. Oktatás, politika 1867–1945, Gondolat Kiadó, 2011., Oktatás-történet-szociológia, Gondolat Kiadó, 2012., Lásd: http://nagypetertibor.uni.hu

Petry Annamária az ELTE Neveléstudományi Doktori Iskolájában 2013 augusztusában abszolvált. Doktori disszertációjának témája: A magyar irodalom tanításának tartalmi és szakmódszertani megújítása a motivációkutatások tükrében. Gyakorló középiskolai tanár, az Óbudai Gimnáziumban magyar nyelvet és irodalmat tanít. Kutatási területe az oktatási innováció, digitális lehetőségek az oktatásban, vita irodalomórán, valamint a „Z" generáció tanulási problémái.

Somogyvári Lajos a Pécsi Tudományegyetem magyar-történelem szakán végzett, majd ugyanott 2006-tól az Oktatás és Társadalom Doktori Iskola hallgatója. Középiskolai tanár a Somogy megyei Tabon, a Rudnay Gyula Szakközépiskolában. Oktatástörténeti tárgyú írásai, recenziói és tanulmányai jelentek meg a Magyar Pedagógiában, az Iskolakultúrában, az Új Pedagógiai Szemlében és az Educatioban, illetve angol nyelven Olaszországban és Kanadában (egy romániai cikke pedig megjelenés alatt áll). Készülő disszertációja az 1960-as évek magyar pedagógiai szaksajtójá-

nak képelemzésein alapul.

Szabolcs Éva egyetemi tanár az ELTE Neveléstudományi Intézetében. Fő kutatási területe a gyermekkor-történet, gyermekkor-kutatás, kvalitatív kutatási metodológia, narrativitás és pedagógia.

Szalai Andrea az ELTE PPK Neveléstudományi mesterszakának köztársasági ösztöndíjas hallgatója. Az elmúlt két évben az Alkalmazott Neveléselmélet Tanszék demonstrátora volt, a 2013–2014-es tanévben pedig átvette a Neveléstudományi Doktori Iskola tanulmányi ügyintézői feladatait. A XXXI. OTDK Pedagógiai, Pszichológiai, Andragógiai és Könyvtártudományi Szekciójában, 2013 áprilisában különdíjat szerzett a Rajzvizsgálati esettanulmány – Egy nagyothalló és egy ép hallású férfi rajzainak összehasonlító vizsgálata című minikutatásával.

Authors

Mr. Marc Depaepe is a senior professor at the *KU Leuven*, Belgium. He has courses at Leuven and Kortrijk campuses. He has more than 35 years of experience and has gained worldwide recognition for his research and publications in the field of the history of education. Besides his other functions, he is also one of the co-editors-in-chief of *Paedagogica Historica* (since 2005) and is a member of several editorial boards of national history of education journals. Prof. Depaepe is the former secretary (1989–1991) and the chairman (1992–1994) of the *International Standing Conference for the History of Education.* He has attended 28 of the 34 *ISCHE*-conferences and was the local organizer of the 25th meeting in Kortrijk. Furthermore, he chaired the *Belgian-Dutch Society for the History of Education* (1998–2002) and is the former vice-president of the *Internationale Gesellschaft für Historische und Systematische Schulbuchforschung* (1997–2007). Since 2010, he has been a Fellow, and since 2012, a member of the Board of directors of the *International Academy of Education.* He has held lectures and presented papers in about 40 countries. His publication list contains more than 600 items in 17 languages. With colleagues and collaborators, he was the co-author of several of them. His research interests are (1) the history of educational sciences from an international perspective; (2) the history of education in Belgium (mainly primary and preschool education); (3) the history of colonial education in the former Belgian Congo; and (4) the historiography, theory and methodology of the history of education as a discipline. Some of his "selected readings" have recently been published by Leuven University Press under the title of *Between Educationalization and Appropriation* (2012). Prof. Depeape recently became the Rector of the KULAK Campus (Kortijk) of the KU Leuven, Belgium.

Mr. Árpád Bánhalmi is assistant lecturer at the Department of Methodology of the Budapest Business High School. His special fields of interests are: formal concept analysis and knowledge space theory.

Ms Ildikó Berényi is a PhD student ELTE PPK, PhD program on pedagogical andragogy. Her special fields of interest are: the basics of criminalandragogy, the learning methods in penitentiary institutions. She is an assistant lecturer at the Andragogy Department, she has lectures in program organization, cultural and art management and criminalandragogy.

Ms. Valéria Kerekes is assistant lecturer in the Faculty of Special Education at ELTE University. She teaches pedagogy, Children' literature and drama pedagogy since 2005. Her research fields are: fairy tales, drama pedagogy and early childhood education. She covered all the courses of the Research in Science Education Doctoral Program of the Doctoral School of Pedagogy at ELTE, and she has got her final degree.

Ms. Katalin Kéri is Professor of History of Education, Head of Doctoral School of Education, Chairman of Department of History of Education, University of Pécs (PTE). Her main research topics are: History of female education in Hungary (18th and 19th century); Representation of the History of Non-Western education in the European and Hungarian sources; Medieval history of Islamic education; History of childhood in Hungary (1950s years).

Ms. Mónika Kicsák covered all the courses of the History of Education Program of the Doctoral School of Pedagogy at ELTE, and has got her final degree. She has got her first diploma from Apor Vilmos Catholic College as sociopedagogy. She graduated in ELTE as liberal arts pedagogy and pedagogy teacher. She works as assistant

lecturer since 2007 at the Department of Education and Psychology, Apor Vilmos Catholic College. Her special field of interest are childhood history and childhood history research. Her special fields of research: the motives of children's descriptions in Andersen's tales.

Ms. Dóra Kun graduated at ELTE-PPK Pedagogy BA. During her studies she completed a 120-hour training at the Hungarian Drama-teaching Organization, an Event Planner traning, organized by the Student's Union and a shadowpuppet training at the Theater and Film Academy, wich still defines her practice and research interests. Before finishing Pedagogy BA she started another discipline at SZIE-ABPK's campus in Jászberény which was the Early Childhood teacher BA. After she finished Pedagogy BA, she was admitted to ELTE-PPK Science of Education MA. Since then, she is a member of „Illyés Sándor Szakkollégium". She gathered her practice primarily in the kindergardens of Jászberény (small town East of Budapest), and also in the summer schools sponsored by the „Csányi Foundation", and finally in training workshops for teachers. Her special fields of interests are: Puppetry in education, Student's life during communism, and the maintanance of professional contacts among Hungarian and foreign drama teachers in between scientific conferences.

Ms. Ildikó Laki is a researcher at the Institute of Sociology of the Hungarian Academy of Sciences. Her special fields of interest are: the social integration of disabled people in current days.

Mr. Péter Tibor Nagy has got two PhD degrees, one in Education (1991) and the other in History (1995). He obtained his habilitation at the Philosophical Faculty in Debrecen (2000) and held a four-year 'Széchenyi lectureship grant' at the ELTE (Eötvös Loránd University, Faculty of Social Sciences, Budapest). In 2005 he became a Doctor of Science of the Hungarian Academy of Sciences. From 2007 he is a university professor. He has got the academic prizes of the Hungarian Association of Sociologists (Erdei Prize for the best young sociologist 1993, Polanyi Prize for the best book of the year 2011).He is the head of the Wesley Research Centre for Sociology of Church and Religion in Budapest. He is a founding member of the Research Centre for Sociology of Education and Youth at the ELTE (Eötvös Loránd University, Faculty of Social Sciences, Budapest,). He holds PhD courses and mentoring PhD students as a consultant at the Doctoral School of Education at the Faculty of Education and Psychology in Eötvös Loránd University (Budapest).He is the president of the Section of Sociology of Education of the Hungarian Association of Sociologists. He is a member of the Subcommittee of History of Education of the Hungarian Academy of Sciences. His earlier positions are: research adviser at the Hungarian Institute of Educational Research, founding member of the Doctoral School of Humanities at the University of Debrecen, founding director of the PhD Program in the History of Education at the University of Pécs. He was a founding member of the Subcommittee of Sociology of Education of the Hungarian Academy of Sciences, a lecturer in several international conferences and seminars in Austria, Belgium, Bosnia, Czech, Finland, France, Germany, Israel, Italy, Moldova, Netherlands, Norway, Poland, Romania, Serbia, Slovenia, Spain, Sweden, Switzerland, UK and US. He was a co-director of the European Research Council Advanced Research Grant, led by Victor Karady about elite education in Central Europe and Baltics, and the Hungarian partner of another one about the modern social sciences, led by Giselle Sapiro, Paris. He publishes the digital version (database) of Hungarian Jewish Encyclopedia. His main research interests include the history of educational provision in Central Europe, national schooling policies in a comparative perspective, secularization and the social standing of churches in contemporary Hungary, elite selection and training and the social inequalities in education. He is author of 9 books in Hungarian, co-editor of 3 books in English and over two hundred other titles in various languages. See: http://nagypetertibor.uni.hu/

Ms. Annamária Petry completed her studies at Doctoral School of Science Education in Eötvös Loránd University in August of 2013. Her topic of dissertation: Content and methodological renewal of the teaching of Hungarian language and literature, in light of motivation researches. She is a teacher at the Óbuda secondary school, teaches Hungarian language and literature. Her special fields of interests are: the educational innovation, digital instruments in education, debate in literature lessons, learning difficulties of generation „Z".

Mr. Lajos Somogyvári graduated at the University of Pécs, in the Faculty of Arts in 2006, his major subjects were History, Grammar and Literature. The same year he started the Doctoral program 'Education and Society' in Pécs. He is a teacher of Hungarian Grammar, Literature and History in the Gyula Rudnay Secondary Grammar School in Tab. His writings and reviews about different subjects of the History of Education are published in the professional journals of „Magyar Pedagógia", „Iskolakultúra", „Új Pedagógiai Szemle" and in the „Educatio". English language articles of him were published in Italy and Canada (an article is about to be published in Romania). His doctoral thesis is based upon the iconographical interpretations of the images in the pedagogical journals in 1960's Hungary.

Ms. Éva Szabolcs is a professor of education at ELTE University. Her main research area comprises history of childhood, research of childhood, qualitative research methodology, narrative methods in educational research.

Ms. Andrea Szalai is MA-fellow at Eötvös Loránd University Faculty of Pedagogy and Psychology. In the last two years she was the demonstrator of the Department of Applied Educational Theory; from September 2013 she is the administrator of the Doctoral School of Education. In April 2013, she received the Special Award of the XXXI. OTDK Education, Psychology, Andragogy and Library Science Section, with the research title: ,,The comparative study of the drawings of a man with hard hearing and a man with normal hearing".

English abstracts

Marc Depaepe: More than an antidote against amnesia… Some historiographical, theoretical and methodological reflections on the History of Education

This article observes the paradigm shift in the history of education through different time periods. The author departs from his perspective as a historian and educator, while comparing authors who have dealt with the same thematic discourse. The realisation of the challenges of the so-called 'new cultural history of education' by a new academic approach invites to experience the so necessary historical contextualisation.

Keywords: History of education; Grammar of Schooling; Education; Linguistic turn

Katalin Kéri: Results and Tendencies in the International Studies in Women's Education History

This treatise fits to the author's other broader works about female education in the 18-19th century and it offers a historiographycal synthesis about the most important directions in the studies of female education history. It gives a critical summary on the important referencies and source publications appeared in the last 100-120 years in western countries, pointing out the particularities of topic and source selection, observable in different countries and historical eras.

Studies on history of women and female education history, or in broader terms the gender approach of history is a flourishing field nowadays in historiography as well, as in history of education. It has a well developed theoretical and methodological foundation, which progresses successively and transforms our knowledge on previous eras, using inter- and multidisciplinar approaches. Thousands of authors around the world try to prove with their works and researches that the study of female education and the history of women's education is not at all neglectable, but moreover it is an elemental and complementary part in the researches of natural science and history of education. Furthermore all this is paralel with the fact that gender approach presents itself in the most different disciplines in humanities, e.g. literature, psichology, sociology, etnography, history of art, theatrology, philosophy, etc. The purpouse of this treatise is to offer a Hungarian contribution to the developement of these studies.

Keywords: female education, historiography, gender

Péter Tibor Nagy: The Sociology of Elites and the History of Education

Although sociology and the science of education have a past of several decades in Hungary, the sociology of elites and the history of education have only recently been connected. The rendering of the works in the history of elites being important for the history of education depends on how we define the elites. In terms of census and the statistical data the broadly understood elite – the diploma holders – have been researched for one-and-a-half century. The data bases of the modern history of sociology of personal items embracing university students and diploma holders supply us two series of researches: the one led by László Szögi on peregrination between 1790–1918, and the one led by Viktor Karády and Péter Tibor Nagy on the diploma holders between 1850–1950.

Besides a few destroyed registers of diplomas, we can gain, by these researches, a complete view of hundreds of thousands of university students in Hungary and abroad. The data obtained from the sample survey fundamentally defines the results of the much more restricted high elite of the system of education. One of the methods of researching them is linked to the survey coordinated by Tibor Huszár and I. Gábor Kovács. Their research focuses on the elites of different fields of social activity. The other method is the research of the reputation elite coordinated by Karády and Nagy. This embraces those who had become famous in their age and whose name obtained encyclopaedic entries of nation-wide significance.

Keywords: sociology of elites, history of education, history of social sciences, Hungary, reputation, selection, 19th century, 20th century.

Éva Szabolcs: Microhistory and history of education

The article reveals some aspects of the epistemological discourse that characterized national and international debates on historical knwoledge. One of the results of these debates was the emergence of microhistory. The article gives some examples of the attempts to define microhistory and raises the question whether historians of education have employed microhistory as a way of focusing on educational issues. Furthermore, it analyses a recently written essay on elementary school teachers in the Dual Monarchy to show how microhistorical attitude was used to reveal new pieces of knowledge about the teaching profession in the given era.

Keywords: historical knowledge, microhistory, history of education, elementary school teacher

Lajos Somogyvári: Visual Representations of the Professional Communication (1960–1970). Pedagogy in Space and Time.

In the last decades there was a paradigmatical shift in the writing on history of education, which leads to many consequences in the pedagogical investigations in Hungary. This multidirectional and non-homogenous trend can be characterized by the transition from the modern science- and world-conceptions to the postmodern ones. Traditionally, the history of education deals with the heritage of the great thinkers. In this viewpoint their thoughts and works constitute a linear development (with circuits), the development of the individuals' more and more freedom. The common sense of the Western Civilisation describes complex socio-historical processes as progresses, intentioned by several goals (teleology), determines various periods (chronologization, organized time) and believes in the shaping power of history by great personalities (individualism). This paper tries to give an example to an another kind of history writing of education – to draw the everydays' stories with the analysis of photographs in the 1960's Hungary. The multidisciplinary methodology contains iconography, anthropology and different ways of historical writing – these diverse aspects help us to discover the worlds of pedagogy in different forms of spaces and times. In this case the symposiums, conferences and visitations signify the worlds of pedagogy.

Keywords: history of education, iconography, anthropology, photograph, narrative, educational journals

Ildikó Laki: About the people with disabilities

More than a billion people are estimated to live with some form of disability. The number of people with disabilities is annually growing. There is a higher risk of disability in older age-groups as societies are aging at a rapid pace. There is also a global increase in chronic health conditions, such as diabetes, cardiovascular diseases, and mental disorders, which all significantly influence the nature and prevalence of any resulting disability. Patterns of disability in a particular country are influenced by trends in health conditions,

environmental and other factors. The condition of people living disabilities, meaning educational opportunities, presence on the labour market, social acceptance, and political activity, has changed substantially following the turn of the millennium. This can be attributed in part to the appearance and adoption of European currents in Hungary, but also to the wider and more pronounced social integration of the disabled, as well as to Hungarian and international legal regulations and diverse policy initiatives in this area. The latter entails initiatives in education, the labour market, civil society; additionally, the role of individuals, groups, as well as state/public initiatives aiming for the realization disability rights and goals should not be discounted either.

Keywords: disabilities, advantages, social integration, dividedness